

Politički diskursi o domaćim suđenjima za ratne zločine u Srbiji, 2003-2013.¹

Izveštaj pripremila: dr Katarina Ristić²

Rezime

Prva decenija suđenja za ratne zločine u Srbiji obeležena je otporom i nepoverenjem političkih elita, koji su se vremenom pretvorili u ćutljivo i trpeljivo podnošenje procesa. Društvena nevidljivost zločina počinjenih od strane pripadnika srpskih snaga, koja je i nakon deset godina dominantna, kreirana je upravo političkom tišinom koja prati domaća suđenja za ratne zločine, odsustvom kontekstualizacije i perpetuiranjem teze o istorijskoj žrtvi srpskog naroda.

Odbijanje bilo kakve odgovornosti za prošle ratove, koje je dominiralo političkom scenom tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji, počinje da se menja tek nakon početka prvih sudskih procesa, a naročito nakon emitovanja snimka ubistva šest srebreničkih civila u Trnovu 2005, kada se polako artikuliše novi pristup prema prošlosti, u kom se poziva na kažnjavanje svih zločina i - makar retorički - zahteva pravda za sve žrtve. Ova umerenija "patriotska" pozicija, koju karakteriše izvesna osetljivost po pitanju zločina, postaje dominantna u javnom govoru naročito tokom predsedničkog mandata Borisa Tadića. Iako daleko otvoreniji za procesuiranje ratnih zločina, novi patriotizam preuzima osnovne teze ratnog nacionalističkog narativa, kao što su teza o građanskom ratu, jednaka odgovornost svih strana za sukob i istorijska viktimizacija srpskog naroda. Tužioci i sudije koji se bave procesuiranjem ratnih zločina predstavljaju glavne nosioce novog diskursa o prošlosti. Umereni patriotizam od početka se profiliše kao kompromis između zahteva tranzicione pravde koji dolaze spolja i radikalnih nacionalističkih zahteva iznutra, a u njegovim javnim artikulacijama vidljiv je sukob univerzalnih i nacionalnih vrednosti. Ova dihotomija prati i domaća suđenja za ratne zločine, čije ocene osciluju od pohvala za procese protiv stranih državljana do kritike zbog velikog broja procesa protiv pripadnika srpskog naroda. Političari o domaćim suđenjima govore škrto i oprezno, najčešće hvaleći "uspostavljanje civilizacijskih vrednosti". Ipak, u najvećem broju slučajeva političari se prosto odlučuju za ćutnju koja, rečitije od bilo kakvog govora, otkriva karakter podrške domaćim suđenjima za ratne zločine.

---

1 Izveštaj je pripremljen u okviru istraživanja i analize procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu 2004-2013. godine, koje je sproveo Fond za humanitarno pravo tokom 2012. i 2013. godine.

2 Istraživač, CAS, Univerzitet Lajpcig.

Ambivalentan odnos političkih elita prema nadnacionalnim zahtevima za tranzicionom pravdom pokazuje granice do kojih je kompromis sa univerzalnom pravdom moguć. Povratak u nacionalističku retoriku nakon smene vlasti 2012. godine i kontinuirana posvećenost temi trgovine organima, ponovo je u fokus stavila srpske žrtve i viktimizaciju srpskog naroda. Međutim, umesto agresivnog militantnog nacionalizma na delu je konfuzija u pogledu vrednosti, namera i postupaka vladajuće većine kada je u pitanju politika sećanja.

Izveštaj o političkim i institucionalnim diskursima o domaćim suđenjima za ratne zločine u periodu od 2003. do 2013. godine pokazuje da su suđenja za ratne zločine nesumnjivo doprinela formulisanju drugačijeg odnosa prema prošlosti i dovela do izvesnog pomeranja granica dozvoljenog javnog govora kada su u pitanju zločini iz 1990-ih. Sa druge strane, marginalizovanje suđenja od strane političkih elita, nezainteresovanost javnosti i nedostatak kontekstualizacije zločina koji bi doveo u pitanje dominantne narative o ratu, sami po sebi su pacifikovali, marginalizovali i normalizovali zločine, čime je društvo i dalje uspešno zaštićeno od pogleda u užase ratova 1990-ih.

Pozadina

Uloga političkih elita u mobilizaciji za ratove 1990-ih bila je predmet mnogih naučnih studija. Iako među njihovim autorima ne postoji konsenzus o uzrocima raspada Jugoslavije, one ukazuju da su zloupotreba etničkog nacionalizma od strane nacionalnih elita i širenje mržnje u medijima nesporne karakteristike ovog procesa. Treći talas demokratizacije i pad Berlinskog zida doveli su do ambivalentnih procesa u bivšoj Jugoslaviji, gde je liberalizacija išla pod ruku sa porastom nacionalne netrpeljivosti, a demokratizacija sa primitivnim populizmom. Da li su političke elite, kako smatra Gagnon, zloupotrebile nacionalizam zarad dolaska i održanja na vlasti³, ili je iskonska mržnja samo eruptivno oslobođena u ovom procesu, kako tvrdi Kaplan⁴; da li je projekat velike Srbije stajao u osnovi ratova, kako tvrdi Ramet⁵, ili je reč o secesionizmu severnih republika podržanom od strane Zapada, kako smatra Nakarada⁶; tek, u svakoj od ovih interpretacija političke elite zauzimaju centralno mesto u formulisanju ciljeva, artikulaciji strategije, mobilizaciji i sprovođenju ratnih planova.

Njihova uloga u procesu suočavanja sa prošlošću, koji se u Srbiji uglavnom odvijao kroz procese suđenja za ratne zločine pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (MKTJ) i domaćim sudovima, takođe je odlučujuća.⁷ Tranziciju Srbije nakon ratova u bivšoj Jugoslaviji, pored uspostavljanja funkcionalne demokratije i vladavine prava, karakterišu i zahtevi za kažnjavanje počinitelaca ratnih zločina i uspostavljanje pravde za žrtve. Ovaj uslov, vezivanjem za proces pridruženja Evropskoj uniji, identifikovan je isključivo kao spolja nametnuta obaveza, koju su domaće političke elite iskoristile na način nesaglasan normama međunarodnog prava.

3 V. P. Gagnon, *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s*, Cornell paperback ed. (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006).

4 Robert D. Kaplan, *Balkan Ghosts: A Journey Through History*, 1st ed. (New York: St. Martin's Press, 1993).

5 Sabrina P. Ramet and Vjeran Pavlaković, *Serbia Since 1989: Politics and Society Under Milošević and After*, Jackson School Publications in International Studies (Seattle: University of Washington Press, 2005).

6 Radmila Nakarada, *Raspad Jugoslavije - Problemi tumačenja, suočavanja i tranzicije* (Beograd: Službeni glasnik, 2008).

7 Jelena Subotić, *Otimanje pravde: suočavanje s prošlošću na Balkanu* (Beogradski centar za ljudska prava, 2010); Diane F. Orentlicher, *Shrinking the Space for Denial: The Impact of the ICTY in Serbia* (New York, 2008).

Kako tvrdi Jelena Subotić, države „koriste tranzicionu pravdu da se otarase domaćih političkih protivnika, da od međunarodne zajednice ishode materijalne dobiti, ili da postanu članice uglednih međunarodnih klubova, kakva je Evropska unija”.⁸ Time one „preotimaju pravdu” i, umesto promovisanja međunarodnih normi i suočavanja sa prošlošću, uspešno perpetuiraju politike protivne zahtevima tranzicione pravde, kao što su pravda za žrtve i kažnjavanje zločina. Osnivanje domaćih institucija za procesuiranje ratnih zločina unelo je novu dinamiku u odnos prema tranzicionoj pravdi, pre svega time što se sada sama država postavlja kao pokretač procesa suočavanja sa prošlošću. Subotić vidi osnivanje domaćeg suda kao pokušaj uspostavljanja alternativnog mehanizma koji bi marginalizovao MKTJ.⁹ Ivanišević ukazuje na niz nedostataka i problema sa kojima se ove institucije suočavaju u radu - od nepovoljnog političkog konteksta, do malog broja istraga i novih slučajeva pokrenutih tokom prve četiri godine rada.¹⁰ Političke elite i predstavnici institucija na različite načine objašnjavaju domaća suđenja za ratne zločine, ciljeve, način rada, normativne i političke okvire u kojima deluju. Podrobnija analiza njihovih pozicija glavna je tema ovog izveštaja.

Interpretativni okvir i metodologija

Uloga, značenje i važnost suđenja za ratne zločine u kreiranju kolektivnog sećanja određena je pre svega političkim diskursima kojima se konstituišu narativi o prošlosti. Iako neki autori, poput Hane Arent, smatraju da suđenja nemaju i ne smeju imati ni jednu drugu svrhu sem utvrđivanja krivice optuženog¹¹, čini se da je konstituisanje javnog sećanja neizostavni deo samog procesa.¹² Politička podrška, uzdržanost ili čak otvoreni napadi na institucije za procesuiranje ratnih zločina sa jedne strane, javno ignorisanje samih suđenja sa druge, kao i način na koji predstavnici institucija predstavljaju procese u javnosti, pokazuju se kao suštinski za razumevanje procesa suočavanja sa prošlošću u Srbiji i uloge koju su u tom procesu imala domaća suđenja. Predstavnici institucija, pre svega Tužilaštva za ratne zločine, jednako su važan izvor za kreiranje javnih diskursa o domaćim suđenjima. Oni pružaju alternativna tumačenja i razumevanja suđenja koja se često razlikuju od političkih diskursa. Analiza (dominantnih) diskursa podrazumeva analizu jezika, ali i ideologije koja normalizuje i naturalizuje privilegovane pozicije, kao i načina na koje se te pozicije ostvaruju.

Proces suočavanja sa prošlošću u bivšoj Jugoslaviji određen je sukobom između nacionaliz(a)ma i zahteva tranzicione pravde, koji se obično smeštaju u širi okvir pokreta ljudskih prava.¹³

---

8 Subotić, *Otimanje pravde*, 25.

9 Subotić, *Otimanje pravde*, 63.

10 V. P. Gagnon, *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s*, Cornell paperback (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006).

11 Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, Penguin Classics. (New York, N.Y.: Penguin Books, 2006).

12 Mark Osiel, *Mass Atrocity, Collective Memory, and the Law* (New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 1997).

13 Aryeh Neier, *The International Human Rights Movement. A History* (Princeton NJ [u.a.]: Princeton Univ. Press, 2012). Samuel Moyn, *The Human Rights Revolution. An International History* (Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press, 2012). Samuel Moyn, *The Last Utopia. Human Rights in History* (Cambridge Mass. [u.a.]: Belknap Press of Harvard Univ. Press, 2010).

Nacije (koje sebe mogu videti kao pobednike, kao žrtve ili kao mučenike, ali nikada kao počinioc¹⁴) u procesima prevladavanja prošlosti suočene su sa prizorom sopstvenih zločina. Proces dekonstrukcije u konfliktu uspostavljenih nacionalnih identiteta, bilo kroz postavljanje pitanja kriterijuma identifikacije, razbijanje stereotipa, ili kroz legalni obračun sa zločinima i kažnjavanje, predstavlja osnovu suočavanja sa prošlošću. Norme tranzicione pravde - pre svega kažnjavanje počinilaca i pravda za sve žrtve - u sukobu su sa radikalnim, „slepim“ nacionalizmom¹⁵ koji naturalizuje etničke razlike i pretvara ih u osnove moralnosti.

Umesto reflektivnog, „kritičkog patriotizma“, koji lojalnost prema zemlji temelji na lojalnosti ustavu i vladavini prava¹⁶, „slepi nacionalizam“ zahteva nekritičku, slepu privrženost naciji.¹⁷ Priimenjen na suđenja za ratne zločine, „slepi nacionalizam“ zahteva isključivo ili dominantno procesuiranje onih koji su počinili zločine nad pripadnicima iste grupe, uz odsustvo bilo kakvog interesa i empatije za žrtve druge grupe. Na kognitivnom nivou on podrazumeva široko znanje o zločinima počinjenim nad pripadnicima grupe i odsustvo znanja o drugim zločinima. Ovo neznanje gradi se i održava različitim strategijama poricanja.¹⁸ Na emotivnom nivou, „slepi nacionalizam“ nastaje identifikacijom sa žrtvama, kreirajući jaku empatiju sa pripadnicima grupe, kao i intenzivne emocije prema raznim simbolima nacije.¹⁹ Političke elite koje proizvode ovakav nacionalizam, koriste nacionalnu drugost kao osnovu politike, a dominantna moralna distinkcija ne deli nevine od kriminalaca, već pripadnike jedne nacionalne grupe od ne-pripadnika. Suđenja za ratne zločine, iz perspektive radikalnog nacionalizma, predstavljaju izdaju nacionalnih interesa ukoliko ne mogu da dokažu da je upravo ta nacija - najveća i/ili jedina prava žrtva. Prinuda da se sa domaćim suđenjima nastavi uprkos drugačijim ishodima suđenja, tumači se kao pritisak koji dolazi od Evropske unije i SAD.

Tranziciona pravda ne mora nužno da se razume kao spolja nametnut proces. Nevladine organizacije za ljudska prava i udruženja žrtava u svim postkonfliktnim društvima na Balkanu pridaju veliku važnost procesu utvrđivanja odgovornosti i suočavanju sa zločinima. Nadnacionalni zahtev za pravdom, koji se bazira na univerzalnim moralnim normama a ne na etničkim razlikama, deo je rastućeg procesa nadnacionalne pravde globalnog društva, u kome se kroz „krivice naroda“ aktivno propituje sopstvena prošlost.²⁰ U demokratskim društvima, u kojima položaj manjina postaje kriterijum za vladavinu prava, pitanje politike sećanja prerasta pitanje pukog većinskog identiteta i postaje ključno merilo zrelosti, vladavine prava i promovisanja individualnih prava i sloboda građana.

Osnovni metod u analiziranju političkog i institucionalnog govora o domaćim suđenjima za

14 Aleida Assmann, *Der Lange Schatten Der Vergangenheit* (Muenchen: C.H. Beck, 2006). Aleida Assmann and Ute Frevert, *Geschichtsvergessenheit, Geschichtsversessenheit: Vom Umgang Mit Deutschen Vergangenheiten Nach 1945* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1999).

15 Adorno je, u knjizi *Autoritarna ličnost* definisao „slepi nacionalizam“ kao slepo prihvatanje određenih nacionalnih kulturnih vrednosti, nekritički konformitet sa većinskim stavovima grupe i odbijanje pripadnika drugih nacija.

16 Jürgen Habermas, *Staatsbürgerschaft Und Nationale Identität. Überlegungen Zur Europäischen Zukunft* (St. Gallen: Erker, 1991).

17 Ervin Staub, Howard Lavine, Robert T. Schatz, 'On the Varieties of National Attachment: Blind Versus Constructive Patriotism', *Political Psychology*, 20 (1999), 151–74.

18 Stenli Koen, *Stanje poricanja* (Beograd: Samizdat B92, 2002).

19 Walker Connor, 'Beyond Reason: The Nature of the Ethnonational Bond', *Ethnic and Racial Studies*, 16 (1993), 373–89.

20 Elazar Barkan, *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices* (Baltimore, Md.; London: Johns Hopkins University Press, 2001).

ratne zločine u periodu 2003-2013. je diskurs analiza, koja se bavi osnovnim temama i načinom na koji različiti akteri koriste argumentacione sheme i jezičke strategije, čime kreiraju određeno razumevanje pravnih slučajeva.²¹ Polazeći od pretpostavke da su diskursivne i društvene forme međusobno zavisne i da određuju jedna drugu²², kritička analiza diskursa treba da pokaže način na koji se kreira „dijalektički odnos između određenih diskursivnih akata i situacija, institucija i društvenih struktura u kojima su oni sadržani“²³, pokazujući kako diskurs koji konstituše društvenu praksu biva istovremeno njom određen. Za analizu političkih i institucionalnih diskursa korišćeni su tekstovi objavljeni u štampanim i elektronskim medijima²⁴, zapisnici sa sednica Narodne skupštine, tekstovi objavljeni u magazinu „Pravda u tranziciji“, kao i saopštenja za štampu Tužilaštva za ratne zločine i Ministarstva pravde koja se odnose na domaća suđenja. Pored arhiva Ebart, korišćen je i arhiv Fonda za humanitarno pravo, kao i zvanične internet prezentacije pomenutih institucija/medija.

Politički i institucionalni diskursi o domaćim suđenjima za ratne zločine

Prva dekada sudskog suočavanja sa prošlošću u Srbiji počela je osnivanjem institucija (2003-2004.) i pokretanjem prvih uspešnih procesa (2005-2007.) koje karakteriše izvesni entuzijazam u vezi sa dometima domaće pravde, nakon kojih sledi period normalizacije i dominacija patriotskog diskursa koji delom uključuje i zahteve tranzicione pravde (2008-2010). U poslednjem analiziranom periodu (2011-2013.) primetan je povratak nacionalističkoj retorici, sve veća kritika od strane nevladinih organizacija i međunarodne javnosti, kao i sve manji nivo političke podrške za domaća suđenja za ratne zločine.

Osnivanje institucija, 2003-2004.

U političkoj debati o osnivanju domaćih institucija za procesuiranje ratnih zločina formulisana su tri osnovna argumenta u prilog domaćim suđenjima, koja su predstavljena kao prihvatljiva alternativa haškim suđenjima, kao dokaz sposobnosti institucija i pravosudnog sistema da obezbedi vladavinu zakona i kao povratak evropskim vrednostima. Premijer Đinđić je najavljivao domaće suđenje čak i u slučaju Slobodana Miloševića, kako bi se dala šansa „domaćim institucijama da pokažu da su u stanju da taj problem rešavaju“²⁵, dok se od samog suđenja očekivalo da rekonstruiše tragediju Srbije u poslednjih deset godina i da upozna javnost sa Miloševićevom odgovornošću.²⁶ Premijer je jasno razdvojio pitanje odgovornosti Miloševića za ratne zločine od optuživanja srpske nacionalne politike, zalažući se za proces u kom će se utvrditi isključivo Miloševićeva odgovornost. Istovremeno, Đinđić se protivio simplifikaciji i prebacivanju odgovornosti isključivo na Miloševića, ukazujući da je on ipak samo produkt jednog društva: „Da mi nismo bili takvi kakvi

---

21 Ruth Wodak, *The Discursive Construction of National Identity*, Critical Discourse Analysis, 2nd ed. (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009).

22 Norman Fairclough, *Language and Power*, Language in Social Life Series. (London; New York: Longman, 1989).

23 Wodak, *The Discursive Construction of National Identity*, 8.

24 Danas, Blic, Večernje novosti, Kurir, Politika, NIN, Vreme, B92 i RTS.

25 Sonja Biserko, 'Zoran Đinđić i Haški tribunal', u: *Zoran Đinđić: etika odgovornosti*, ur. Latinka Perović (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006).

26 Ibid.

smo bili, ne bi bilo Miloševića.”²⁷ Odluka da se Milošević ipak isporuči Haškom tribunalu odredila je političku i ličnu sudbinu premijera Đinđića, koji je ubijen u akciji “Stop Hagu” marta 2003. Njegovo ubistvo, nakon medijske kampanje koja ga je stigmatizovala kao izdajnika srpskih nacionalnih interesa, ukazalo je na značaj hitnog uspostavljanja institucija za procesuiranje ratnih zločina i organizovanog kriminala, ali nije značajno promenilo retoriku i argumentaciju o razlozima za njihovo osnivanje.

Tokom raprave o predlogu zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku protiv počinioaca ratnih zločina, 25. juna 2003, ministar pravde Vladan Batić kao predlagač zakona kaže da moramo „da prodemo kroz katarzu koja znači priznanje da su neki naši sunarodnici ili neki naši državljani u naše ime činili zločine.”²⁸ Naizgled otvoren poziv za suočavanjem sa prošlošću tek je maska za neprijatan izbor i žrtvovanje optuženih zarad dobrobiti svih, jer ministar ne razlikuje moralnu i krivičnu odgovornost optuženih za ratne zločine od odgovornosti svih građana Srbije. Tako je, po njemu, vlada morala da izabere: „Između sudbine nekolicine ili malog broja ljudi za određene postupke koji su činjeni ili nisu činjeni u prošlosti i budućnosti svih građana države Srbije, mi smo, kao odgovorna vlast, morali da se opredelimo za ovo drugo.”²⁹

Na sličan način ministar Batić obrazlaže i saradnju sa Haškim tribunalom, koja je „jedno nužno zlo, nešto što niko nije želeo, nešto što je dug iz prošlosti, nešto što je aktuelna vlast morala da prihvati birajući između dva zla, saradnju sa Haškim tribunalom ili dalju izolaciju, dalje sankcije”.³⁰ Izvesnu utehu ministar nalazi u činjenici da će suđenja pokazati da u Srbiji postoji “kredibilan pravosudni sistem koji je sposoban da se uhvati u koštac sa hipotekama ružne prošlosti”, kao i u tome što će to omogućiti da se „tamo nađu i albanski ratni zločinci, Tači, Čeku i Haradinaj, za koje odgovorno tvrdim da su najveći ratni zločinci u Evropi posle Drugog svetskog rata i da se tamo nađe, recimo, Alija Izetbegović”.³¹ Konačno, domaća suđenja za ratne zločine će označiti povratak Srbije „u red evropskih, istorijskih i civilizovanih naroda”.³² U raspravi koja je usledila, kritičari zakona poput Dragana Markovića iz Stranke srpskog jedinstva (SSJ) navode da je zakon protiv svih koji su se borili u ratu, kao i da se njim prenebregava činjenica da su najveći zločini počinjeni nad Srbima, a onaj ko „digne ruku i onaj ko glasa za ovaj zakon, on je protiv srpskog naroda”.³³ Zaboravljene zločine protiv Srba pominje i Žarko Obradović iz Socijalističke partije Srbije (SPS), pre svega one počinjene tokom NATO bombardovanja SRJ 1999. godine.³⁴

Preuzimanje predmeta od Haškog tribunala od početka se predstavlja kao najveća prednost domaćih suđenja. Iako je Tribunal daleko prisutniji u medijima zbog ranga optuženih i političkog značaja saradnje, konstantna negativna kampanja značajno je devalorizovala ovu instituciju u

---

27 Ibid, 227.

28 Skupština Srbije, Deveto vanredno zasedanje, Vladan Batić, 25.06.2003, <http://www.otvoreniparlament.rs/2003/06/25/>

29 Ibid.

30 Ibid.

31 Skupština Srbije, Deveto vanredno zasedanje, Vladan Batić, 25.06.2003. <http://www.otvoreniparlament.rs/2003/06/25/>

32 Politika, ‘Hag u Srbiji’, 25.06.2003.

33 Skupština Srbije, Deveto vanredno zasedanje, Dragan Marković, 25.06.2003. <http://www.otvoreniparlament.rs/2004/06/25/>

34 Danas, ‘Srbija hoće što više suđenja’, 14.12.2004

očima javnosti.³⁵ Nasuprot Tribunalu, domaće institucije se predstavljaju kao daleko efikasnije, pravičnije i profesionalnije. Po rečima ministra Batića, izborom Vladimira Vukčevića za glavnog tužioca za ratne zločine, Srbija je dobila osobu „kompetentniju od glavnog tužioca Haškog tribunala Karle del Ponte“.³⁶ Sa druge strane, Tužilaštvo za ratne zločine u tome periodu predstavlja jednu od retkih institucija koja uspešno saraduje sa Haškim tribunalom. Glavni tužilac Vukčević naglašava da je Tribunal učestvovao u kreiranju zakonskog okvira domaćih institucija, dok su prvi predmeti procesuirani pred Većem za ratne zločine dobijeni od tužilaštva Tribunala³⁷, što je ujedno bilo i priznanje srpskom pravosuđu da je u stanju da sudi najteže slučajeve ratnih zločina.³⁸ Značaj suđenja za ratne zločine je što predstavlja korektiv poricanju zločina koji se i dalje predstavljaju kao „patriotska borba za neke nacionalne ciljeve“, dok je glavni cilj Tužilaštva da procesuiraju sve „za koje postoji osnovana sumnja da su počinili krivično delo, bez obzira na mesto u političkoj, vojnoj i policijskoj hijerarhiji“.³⁹ Glavne zakonske prepreke uspešno su savladane, poput pitanja prihvatljivosti dokaza izvedenih pred sudom u Hagu, komandne odgovornosti, zaštite svedoka i razmene informacija.⁴⁰

Nadalje, domaća suđenja se nude kao jedina zaštita koju političke elite mogu da pruže optuženima za ratne zločine. Reagujući na optužnice protiv četiri generala, ministar inostranih poslova Goran Svilanović i kandidat za predsednika Dragoljub Mićunović založili su se za suđenja u zemlji, koja je američki ambasador za pitanja ratnih zločina Pjer Rišar Prosper uslovio izručivanjem Ratka Mladića.⁴¹ Zvaničnici jednoglasno negiraju spremnost da se optuženi generali isporuče Haškom tribunalu. Zoran Živković, premijer Srbije, kaže da od države ne treba očekivati nikakve brze reakcije u smislu hapšenja i izručivanja četiri generala vojske i policije, dok ministar unutrašnjih poslova Dušan Mihajlović naglašava da on „neće biti taj ministar koji će generale Lazarevića i Lukića izručiti Haškom sudu“, te da je general Sreten Lukić „pravi junak i heroj akcije ‘Sablja’“.⁴²

Nova demokratska vlast kreirala je četiri argumentacione sheme o suđenjima za ratne zločine, koje će dominirati u političkom govoru o suđenjima tokom čitave decenije: argument heteronomije (prinudenost na saradnju i suđenja), argument nevinosti (apsolutna uzdržanost po pitanju eventualne krivice optuženih), inverzija žrtve i zločinca (iščekivanje procesuiranja „pravih“ zločinaca) i pozitivne prezentacije/nagrade (zasluženi povratak Srbije među civilizovane nacije). Utvrđivanje istine, pravda za žrtve i suočavanje sa zločinima počinjenim u ime srpskih ratnih ciljeva nije bilo među razlozima za uspostavljanje suda. Time se, umesto dekonstrukcije nacionalnog diskursa, zapravo nastavilo njegovo perpetuiranje.

Nakon smene vlasti, Koštuničina vlada se u prvom trenutku zalaže za ukidanje posebnih odeljenja za ratne zločine i organizovani kriminal, ali kasnije prihvata domaća suđenja u meri u kojoj ona omogućavaju da se „našim“ optuženima sudi kod kuće i da se pred lice pravde izvedu optuženi za zločine nad Srbima. Neposredno nakon dolaska na vlast u martu 2004, ministar pravde Zoran

35 Vojin Dimitrijević, „Stavovi prema ratnim zločinima, Haškom tribunalu i domaćem pravosuđu za ratne zločine“, (Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2003-2009).

36 Danas, 'Preuzeću slučaj Ovčara', 24.07.2003.

37 NIN, 'Najvažnija – politička volja', 13.07.2006.

38 Blic, 'Uskoro počinju suđenja u Srbiji', 02.10.2004.

39 Danas, 'Preuzeću slučaj Ovčara', 24.07.2003.

40 Politika, 'Haški tribunal spreman da ustupi predmete domaćem sudstvu', 18.05.2004.

41 Vreme, Nenad Lj. Stefanović, 'I Kandahar i Hag - Hladni tuš iz Haga', 23.10.2003.

42 Blic, 'Reagovanja na optužnice', 22.10.2003.

Stojković traži ukidanje posebnih odeljenja, sa obrazloženjem da svaki sudija Okružnog suda mora biti sposoban za takva suđenja.⁴³ Ova inicijativa je naišla na oštro protivljenje javnosti, između ostalog i zato što se upravo pred posebnim odeljenjem za organizovani kriminal odvijalo suđenje za ubistvo premijera Đinđića.⁴⁴ Demokratska stranka Srbije (DSS) se brzo odrekla ukidanja posebnih odeljenja, i već u junu Dejan Mihajlov (DSS) traži da se omoguće domaća suđenja za ratne zločine, denuncirajući protivnike zakona kao zagovornike haških suđenja.⁴⁵ Decembra 2004. Skupština usvaja izmene i dopune Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku protiv učinilaca ratnih zločina, a ministar pravde Zoran Stojković obrazlaže da je cilj predloženih izmena povećanje broja predmeta koji će biti ustupljeni Srbiji: „Ovom izmenom dajemo mogućnost da se u postupku pred našim sudovima sudi za eventualna izvršena krivična dela ratnih zločina ili povrede humanitarnih prava. S druge strane, sudovi mogu da koriste sve one dokaze koji su pribavljeni van teritorije ove zemlje ili izvedeni pred drugim sudovima, pa i Haškim sudom.“ Izlazna strategija Ujedinjenih nacija (UN) kojom je predviđeno da posle 31. decembra 2004. neće biti podizane optužnice pred Haškim tribunalom, ukazivala je da će svi postupci koji su se nalazili u fazi prikupljanja dokaza i istrage biti ustupljeni domaćim sudovima.⁴⁶ U raspravi o predlogu izmena zakona, Žarko Obradović (SPS) ponavlja da je Haški tribunal politički sud i deo NATO pakta, koji iz političkih razloga nije optužen za protivpravnu agresiju protiv SRJ: „Jugoslavija nije napala, niti ugrozila ni jednu od zemalja članica NATO-a i taj napad je izvršen mimo Rezolucije UN, mimo mandata UN. Znači, makar po tom osnovu NATO pakt je trebalo da bude optužen i odgovorni izvedeni pred lice pravde.“⁴⁷ On navodi niz zločina, poput napada na voz u Grdeličkoj klisuri kada je poginulo 16 ljudi, incidenta u centru Niša kada je poginulo 13 civila, upotrebe kasetnih bombi i projektila sa osiromašenim uranijumom, kao i napada na kolonu albanskih izbeglica na putu Đakovica–Prizren, kada je stradalo preko 60 civila. Šef poslaničkog kluba SRS Tomislav Nikolić kaže da su Radikali protiv specijalnog suda i Haškog tribunala, ali da to ne znači da brane zločince: „Kada smo mi to u Srbiji branili ratne zločince? Uvek smo branili nevine. Ne sme nijedan nevin da bude osuđen, a nevin je svako ko nije lično počinio ratni zločin, ko ga nije naredio.“⁴⁸ „Nevin“ ovde stoji za optužene, a ne za žrtve. Predsednik države je optužen, smatra Nikolić, zato što je „neki vojnik počinio ratni zločin, zato što je neki policajac počinio ratni zločin, zato što je postojala ideja velike Srbije; pa šta. I dan-danas postoji ta ideja i neće nikada niko moći da je ugasi.“⁴⁹ Većim delom post-konfliktni nacionalistički narativ bazira se na „nevinosti lidera“ koja se postiže prebacivanjem odgovornosti na izvršioce zločina. Negiranje veze između zločina i političke ideje ovde se uspostavlja drskim pitanjem - „Pa šta?“ - i razrešava u tvrdnji o večnosti same „ideje“, čime se simulira politički kontinuitet koga zapravo više nema.

Time što su domaća suđenja predstavljena od strane nosioca vlasti kao način da se „našima“ obezbedi suđenje kod kuće, sama ideja pravde je etnifikovana. Primedbu na ovakvo razumevanje pravde

43 Kurir, 'Treba ukinuti specijalni sud', 30.03.2004

44 Politika, 'GSS: Neodgovorna inicijativa', 30.03.2004.

45 Politika, 'Hag u Srbiji', 25.06.2003.

46 Skupština Srbije, Šesta sednica Drugog redovnog zasedanja, Zoran Stojković, 13.12.2004. <http://www.otvoreniparlament.rs/2004/12/13/>

47 Skupština Srbije, Šesta sednica Drugog redovnog zasedanja, Žarko Obradović, 13.12.2004. <http://www.otvoreniparlament.rs/2004/12/13/>

48 Skupština Srbije, Šesta sednica Drugog redovnog zasedanja, Tomislav Nikolić, 13.12.2004. <http://www.otvoreniparlament.rs/2004/12/13/>

49 Skupština Srbije, Šesta sednica Drugog redovnog zasedanja, Tomislav Nikolić, 13.12.2004. <http://www.otvoreniparlament.rs/2004/12/13/>

iznela je glavna tužiteljka Haškog tribunala Karla del Ponte tokom posete Beogradu, pitajući zašto politička elita i javnost u Srbiji i Hrvatskoj preferiraju domaća suđenja, kada se optuženi neprestano predstavljaju kao nevini heroji: "Skoro niko ne govori o žrtvama i njihovom pravu na pravdu i pošteno suđenje kada se mogućnost suđenja pred domaćim sudovima dovede u pitanje. Vlade čak koriste posebne odredbe, a skupštine usvajaju zakone o interesima optuženih. Nisam čula nijednu odredbu i zakon o žrtvama i njihovim pravima."⁵⁰

Marta 2004. počinje suđenje u slučaju „Ovčara“, koje glavni tužilac Vukčević navodi kao primer visokih standarda za suđenja za ratne zločine, ukazujući na pozitivne ocene međunarodnih i domaćih analitičara, dok predsednik Tadić navodi da od ovih procesa zavisi kredibilitet naših sudova i da je taj sud „mesto na kome ćemo pokazati međunarodnoj zajednici da li želimo da budemo deo civilizovanog sveta“.⁵¹ U obe izjave, vidljiv je pokušaj pozitivnog samopredstavljanja - u jednom slučaju kroz pohvale analitičara, a u drugom kroz već pomenutu pripadnost "civilizovanom svetu" koji funkcioniše kroz referencijalnu nejasnoću, jer ne eksplicira bilo kakve vrednosti. Prve kritike stižu od glavne tužiteljke Haškog tribunala, koja zamera nedostatak inicijative Tužilaštva jer su počinioi ratnih zločina "na zvaničnim funkcijama i mogu se videti i na ulici", a domaći sudovi, umesto da sami pokrenu nove slučajeve, "samo traže da im se prepuste haški".⁵²

Politički konsenzus o poželjnosti domaćih suđenja za ratne zločine prepoznat je i od građana Srbije koji, sudeći po istraživanjima javnog mnjenja, izražavaju većinsku podršku domaćim suđenjima za ratne zločine. *Danas* je objavio istraživanje agencije „Faktor plus“ iz jula 2004, po kome se skoro polovina građana zalaže da se četvorici generala sudi u zemlji.⁵³ Šest meseci kasnije je istraživanje Stratedžik marketinga potvrdilo da, „uprkos neobaveštenosti i generalnom nepoverenju u domaće sudstvo, kada je u pitanju suđenje za ratne zločine, velika većina građana smatra da bi bilo bolje da se ona održavaju u Srbiji, nego u Hagu“.⁵⁴ Razlozi koje su ispitanici naveli su fer postupanje i pravičnost, ubrzanje postupka i efikasniji procesi. Nacionalnost optuženog nije ocenjena kao važan faktor dok bi, prema očekivanjima anketiranih, izveštavanje medija bilo objektivno. Beogradski centar za ljudska prava u saradnji sa OEBS-om 2004. godine objavljuje izveštaj o stavovima građana o Haškom tribunalu i domaćem sudstvu za ratne zločine, u kome se između ostalog primećuje da oko 58% građana zna da u Srbiji „postoje posebne pravosudne institucije za ratne zločine“, dok je 36% ispitanika moglo da navede da je reč o specijalnom sudu i Tužilaštvu za ratne zločine.⁵⁵ Istovremeno, dominantno je uverenje građana Srbije da su Srbi podneli najviše žrtava tokom ratova 1990-ih (84%) i da su počinili najmanje zločina (71%). Ovi stavovi su u velikoj meri saglasni sa stavovima političara koji neprestano govore o srpskim žrtvama i počinioicima koji dolaze iz drugih etničkih grupa. Prećutno očekivanje da će domaći sudovi potvrditi ovako shvaćenu prošlost zapravo objašnjava društvenu saglasnost o njihovoj anticipiranoj pravičnosti.

Prvi period osnivanja domaćih institucija za ratne zločine karakteriše načelna spremnost političkih elita da podrže proces, obrazlažući ga kao civilizacijski pomak i ulazak Srbije među ev-

50 Danas, 'Karla del Ponte: nikoga ne interesuju žrtve i njihovo pravo', 02.10.2004.

51 Blic, 'Učiniću sve da se Vukovarskoj trojci ne sudi u Hrvatskoj', 18.11.2004

52 Blic, 'Uskoro počinju suđenja u Srbiji', 02.10.2004.

53 Danas, 'Polovina građana za suđenje generalima u zemlji', 20.07.2004.

54 Politika, 'Više veruju domaćim sudijama', 5.11.2004.

55 Beogradski centar za ljudska prava, *Javno mnjenje u Srbiji i stavovi prema Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju u Hagu* (Beograd, avgust 2004.)

ropske pravne države, kao test i pokazatelj uspešno reformisanih institucija, kao mogućnost objektivnog i nepristrasnog suđenja i - najvažnije - kao supstitut haškim suđenjima. Jedini pravi politički protivnici domaćih suđenja za ratne zločine su radikalno nacionalističke stranke poput SRS i SSJ, koje se protive bilo kakvom procesuiranju srpskih "patriota". Tužilaštvo i Veće za ratne zločine se predstavljaju kao institucije koje su ne samo u stanju da preuzmu slučajeve iz Haškog tribunala, nego su i sposobne za kvalitetnije, efikasnije i pravičnije procesuiranje ratnih zločina. Uprkos prisustvu govora o odgovornosti i kažnjavanju odgovornih za izvršenje ratnih zločina, o konkretnim zločinima i počinocima se zapravo čuti, čime se - kako primećuje Dimitrijević - ne samo prećutno prihvata jučerašnje problematično nasleđe, već se javno obznanjuje da su nepravde počinjene u naše ime nevažne.⁵⁶

Prvi uspesi, 2005–2007.

U ovom periodu otpočeta su suđenja pred Većem za ratne zločine u Beogradu u predmetima *Škorpioni* (decembar 2005), *Zvornik* (novembar 2005), *Lekaj* (novembar 2005), *Bytyqi* (avgust 2006), *Suva Reka* (oktobar 2006.) i *Tuzlanska kolona* (novembar 2007). Događaj koji je, daleko više od početaka suđenja, prekinuo atmosferu kolektivnog ćutanja o prošlosti, bilo je emitovanje snimka egzekucije šestorice srebreničkih civila u Trnovu, juna 2005, koji izaziva talas osude zločina, hapšenje počinilaca i otvoreno distanciranje od zločinaca. Premijer Koštunica naziva zločin „brutalnim, bezdušnim i sramnim” i kaže da je „za našu javnost u ovom trenutku veoma važno da se zaista reagovalo odmah i da je, polazeći od tog za sve nas šokantnog, užasnog snimka, više onih koji su umešani u taj zločin već privedeno i pritvoreno, i koji će, naravno, biti privedeni pravdi”.⁵⁷ Rezerve u pogledu rešenosti da se zločin izrazi u potpunosti iznosi Žarko Korać, koji smatra da je reakcija vlasti licemerna, jer vlast ne govori „da li su za formiranje ‘Škorpiona’ odgovorni Jovica Stanišić i Franko Simatović”.⁵⁸

Najavljujući prekrivični postupak za zločin u Srebrenici, za koji su osumnjičeni pripadnici „Škorpiona”, Rasim Ljajić navodi individualizaciju zločina kao jedan od osnovnih razloga za procesuiranje optuženih: “U opštem je interesu da se ovaj zločin individualizuje i da svaki zločin ima svoje ime i prezime, pa i ovaj počinjen u Srebrenici.”⁵⁹ Ova promena atmosfere omogućava slobodniji govor o ratnim zločinima, i Tužilaštvo kao svoj cilj postavlja raskrinkavanje lažnog patriotizma srpskih zločinaca, kao i skidanje kolektivne krivice sa srpskog naroda individualizovanjem krivice, što će omogućiti zahtev da se procesuiraju ratni zločini u regionu.⁶⁰ Na delu je strategija transformacije, koja cilja na promenu nacionalnog diskursa tako što bi iz njega izdvojila zločine i zločince kao “lažne patriote”, istovremeno izbegavajući suštinsku dekonstrukciju nacionalnog narativa.

Uprkos ovom ekscesu, prva vlada Vojislava Koštunice (2004-2007.) u više navrata je pokazivala svoju ravnodušnost, pa i animozitet prema saradnji sa Haškim tribunalom i domaćim instituci-

56 Nenad Dimitrijević, *Duty to Respond: Mass Crime, Denial, and Collective Responsibility* (Budapest; New York: Central European University Press, 2011), p. 86.

57 Kurir, 'Pohapšeni Škorpioni!', 03.06.2005.

58 Blic, 'Krivci za zločine moraju na sud', 05.06.2005.

59 Blic, 'Istraga protiv Škorpiona', 02.06.2005.

60 Vreme, 'Ličnost godine - Vladimir Vukčević, tužilac za ratne zločine Republike Srbije', 12.01.2006.

jama za ratne zločine, kritikujući uglavnom nedovoljno patriotski rad Tužilaštva. Ilustrativan primer je izjava ministra pravde Zorana Stojkovića, koji je optužio glavnog tužioca Vukčevića da se zalaže za to da se Srbi, kojima bi moglo da se sudi pred domaćim sudovima, šalju u Hag. „Mi treba da preduzmemo sve da naš tužilac počne da radi svoj posao, jer ga do sada nije radio. Mogli smo dobar deo postupaka da pokrenemo ovde, ali smo imali kočnicu. Tu bi morao da dođe tužilac koji će da sudi. Ne može tužilac da kaže 'mi nismo prikupljali dokaze na Kosovu jer ne osećamo bezbednost'.”⁶¹ Time je nova vlada jasno odredila očekivanja i prioritete za Tužilaštvo, što pre svega trebaju da budu zločini OVK na Kosovu. Istovremeno, u skladu sa izlaznom strategijom Haškog tribunala, Tužilaštvo se zalaže za prebacivanje što većeg broja predmeta iz Haškog tribunala u Beograd. Portparol Tužilaštva Bruno Vekarić na primer naglašava zalaganje Tužilaštva da se državljanima sudi tamo gde su uhapšeni, sa nadom o „povoljnom ishodu za naše državljane, što se tiče mesta suđenja“, dok tužilac Vukčević lično traži da se „Vukovarskoj trojci“ sudi u Beogradu.⁶²

Veliki entuzijazam i finansijska podrška međunarodnih organizacija i ambasada u osnivanju domaćih institucija za ratne zločine pretočene su u pohvale rada Tužilaštva i suda tokom 2005. godine. Prvo suđenje pred posebnim odeljenjem za ratne zločine u predmetu *Ovčara* ocenjeno je vrlo pozitivno od strane domaće i strane stručne javnosti, nevladinih organizacija, pa i stranih ambasada. Američki ambasador u Beogradu Majkl Polt pohvaljuje rad suda⁶³, dok američki ambasador za pitanje ratnih zločina Pjer Rišar Prosper naziva rad suda „impresivnim“: „On je primer zemljama u okruženju kada je reč o procesuiranju ratnih zločina. Ako nastavi tako da radi neće biti potrebe za Tribunalom u Hagu.”⁶⁴ Fond za humanitarno pravo, koji od prvog slučaja *Ovčara* i u kasnijim predmetima zastupa žrtve na sudu, organizuje praćenje suđenja za članove porodica i obezbeđuje svedoke, pridružuje se pozitivnim ocenama suđenja. Porodice žrtava koje su pratile suđenje takođe daju pozitivno mišljenje o suđenju, a u sudiji „vide garanta za svoju pravdu”.⁶⁵

Sudija veća za ratne zločine u procesu *Ovčara*, Vesko Krstajić, opisan je u dnevnom listu *Danas* kao „profesionalac bez mrlje u karijeri“, dok se njegovo vođenje postupka ocenjuje briljantnim s obzirom na temeljno ispitivanje svedoka, poznavanje predmeta i uvažavanje žrtava.⁶⁶ Sličnu ocenu institucija iznosi i magazin *Vreme*: „Nakon suđenja i izjava rodbine stekao se utisak da žrtve nisu nezadovoljne presudom i ophođenjem onih koji predstavljaju Srbiju prema njihovom gubitku i bolu.”⁶⁷ Tužilac Vukčević ocenjuje da su u predmetima *Ovčara* i *Zvornik* domaće institucije stekle „zavidan ugled i poštovanje ne samo Tribunala već i drugih bitnih međunarodnih subjekata”.⁶⁸ Na talasu pozitivnih ocena, glavni tužilac proglašen je za ličnost godine 2005. u magazinu *Vreme*, zbog „svog pozitivnog doprinosa u unapređivanju društvenih institucija.”⁶⁹ U intervjuu povodom nagrade, tužilac predstavlja suočavanje sa prošlošću kao osnovni uslov napretka društva: „Dok se mi ne suočimo sa činjenicom da su u naše ime na ovim prostorima činjena zverstva, nema boljitka.”⁷⁰

61 Blic, 'Ministar Stojković proziva Tužilaštvo za ratne zločine: mnogo su se uspavali', 12.12.2004.

62 Vreme, Bruno Vekarić, 'Pravosuđe Srbije je u stanju da kvalitetno procesuirat ratne zločine', 03.03.2005.

63 Danas, 'Ohrabren suđenjem za zločin u Ovčari', 30.09.2004.

64 Tužilaštvo za ratne zločine, 'Pjer Rišar Prosper posetio sud i tužilaštvo za ratne zločine', 25.08.2005.

65 Danas, 'Ovčara, presuda i komentari', 17.12.2005.

66 Danas, 'Sudija bez mrlje', 13.12.2005.

67 Danas, 'Ovčara, presuda i komentari', 17.12.2005.

68 NIN, 'Najvažnija – politička volja', 13.07.2006.

69 Vreme, 'Ličnost godine - Vladimir Vukčević, tužilac za ratne zločine Republike Srbije', 12.01. 2006.

70 Ibid.

Pozitivne ocene suđenja mogu zamagliti činjenicu da je dominantan odnos javnosti prema suđenju zapravo kolektivna ćutnja. Nije lako dokumentovati kolektivno ćutanje, te možda kao ilustracija može poslužiti podatak da u 198 tekstova o domaćim suđenjima za ratne zločine koji su objavljeni u štampanim medijima 2005, nema ni jedne izjave političara, predstavnika političkih stranaka, vlade, ministarstava ili poslanika o samim suđenjima. Čak i kod objavljivanja presude za Ovčaru 2005. postoji tek par komentara koje daju predstavnici NVO, Nataša Kandić i Sonja Biserko, dok *Danas* prenosi izjave Žarka Puhovskog i Stipeta Mesića, kao i advokata optuženih. Od predstavnika institucija, izjave daju glavni tužilac Vukčević i portparol Vekarić, dok neki mediji prenose delove izricanja presude sudije Krstajića. Ipak, dominantni govor političke elite o domaćim suđenjima nije kritika nego zaglušujuća ćutnja, poput ćutnje premijera Koštunice koji ne komentariše domaća suđenja za ratne zločine, te se njegova pozicija možda može rekonstruisati na osnovu mahom negativnih stavova o Haškom tribunalu, kao i političke podrške oružanoj pobuni JSO i nekima od uhapšenih u akciji „Sablja”.⁷¹ O domaćim suđenjima za ratne zločine predstavnici političke elite prosto ne govore ništa.

Izuzetak u atmosferi potpune tišine jeste suđenje u slučaju *Škorpioni*. Predsednik Tadić uvodi nov način govora o prošlosti, sa više pijeteta prema žrtvama i uz jasniju podršku radu domaćeg sudstva za ratne zločine. Tokom suđenja „Škorpionima”, on prima porodice srebreničkih žrtava kojima izražava zahvalnost „što su [one] smogle snage da dođu u Beograd i prisustvuju suđenju koje je za njih veoma bolno”⁷², sa nadom da će suđenje „bar donekle da zadovolji pravdu, jer je suočavanje sa prošlošću i ostvarivanje pravde neophodan uslov da u budućnosti možemo da pogledamo u oči i živimo jedni pored drugih”⁷³. Promenu odnosa prema žrtvama simbolično je pokazao i tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević, koji je primio porodice žrtava ratnih zločina počinjenih na području zborničke opštine 1992. godine. Na primedbu predstavnika porodica da su počinjeni veći zločini od onih koji su u optužnicama, tužilac ponavlja da počiniozi zločina neće biti amnestirani: „Naše optužnice nisu selektivne i nijedno lice neće biti abolirano.”⁷⁴ Ovim se konačno profilise novi način govora o prošlosti, koji uvažava žrtve, obećava pravdu, pa čak uvodi i pitanje moralne odgovornosti za „zločine počinjene u naše ime”, kako u više navrata govori tužilac Vukčević.

Suđenja za zločine u Zvorniku, Suvoj Reci, za ubistvo braće Bytyqi i Ljekaju koja su se odvijala tokom 2006. nisu bila predmet političkih komentara, tako da i ona protiču u atmosferi ignorisanja i ćutnje. Umesto domaćih suđenja za ratne zločine, dva događaja u Haškom tribunalu - smrt Slobodana Miloševića u Ševeningenu i prvostepena presuda u slučaju *Orić* - bili su prilika da se revitalizuje nacionalistički diskurs. Političari i mediji su se utrkivali u ponavljanju glavnih teza o kontinuitetu u viktimizaciji srpskog naroda, nekažnjenim zločinima nad Srbima i nepravdom Haškom tribunalu.⁷⁵

Iako javno ne komentarišu suđenja, predstavnici političke elite ih prate, što se pokazuje u skupštinskim raspravama. Ilustrativan primer jeste izricanje drugostepene presude Saši Cvjetanu za ratni zločin protiv civilnog stanovništva u Podujevu, kojom je osuđen na 20 godina zatvo-

71 Jelena Subotić, *Otimanje pravde – suočavanje s prošlošću na Balkanu*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.

72 *Danas*, 'Tadić primio porodice srebreničkih žrtava', 24.12.2005.

73 Ibid.

74 Tužilaštvo za ratne zločine, 'Tužilac za ratne zločine primio porodice iz Zvornika', 01.02.2006.

75 Katarina Ristić, *Imaginary Trials: War Crime Trials and Memory in Former Yugoslavia* (Leipzig: Universitätsverlag, 2014).

ra.⁷⁶ Kratka vest koju su objavili mediji nije izazvala nikakve dalje debate o zločinima na Kosovu, utonuvši u kolektivnu tišinu poricanja. Ipak, generalni sekretar SRS Aleksandar Vučić u jednom obraćanju sa skupštinske govornice tri meseca nakon presude Vrhovnog suda pominje slučaj *Podujevo* i kaže: „U pitanju je bio onaj Cvjetan ili tako nešto. Pojma nemam da li je čovek nešto učinio ili ne, uopšte nisam upoznat sa slučajem.”⁷⁷ Tako se sumnja u krivicu, čak i posle presude Vrhovnog suda, predstavlja kao legitimna, zbog navodnog neznanja, čime se zločin dovodi u pitanje a pravda relativizuje. Takođe, poslanici SRS u Skupštini oštro kritikuju rad Tužilaštva, pre svega zbog saradnje sa nevladinim organizacijama za ljudska prava i stranim organizacijama. Šef poslaničke grupe SRS Aleksandar Vučić u Parlamentu napada „domaće izdajnike”: „Ko su, bre, Nataša Kandić (izvršni direktor Fonda za humanitarno pravo), Sem Nazaro (pravni savetnik Ambasadre SAD) i Brankica Stanković (novinarka RTV B92, *prim. aut.*)? Ko sme da napadne sveca Bruna Vekarića (portparol Tužilaštva za ratne zločine)?”⁷⁸ Vučić kritikuje predstavnike međunarodnih i nevladinih organizacija koji „govore da su zadovoljni nekom presudom ili ne. Ko su ti ljudi, gospodine ministre? Hajde da objasnimo građanima Srbije da to niko nema pravo da radi. Pa mi imamo medijsko nasilje u Srbiji nad pravosuđem. [...] Da li vi svaki dan trpite pritiske sa ove antisrpske televizije na to kakve presude moraju da budu donesene da bi oni bili zadovoljni? [...] Čim su oni nekom presudom zadovoljni, znam da je ta presuda po političkom nalogu napravljena.”⁷⁹

Istovremeno, nevladine organizacije za ljudska prava kritikuju selektivnost u procesuiranju počinilaca i izbegavanje da se utvrdi širi kontekst zločina i komandni lanac, kao i inerciju u istraživanju novih slučajeva.⁸⁰ U izveštaju Fonda za humanitarno pravo, procesi se kritikuju zbog nastojanja da prikriju dokaze koji ukazuju na umešanost institucija Republike Srbije i SR Jugoslavije u ratne zločine, kao i zbog odugovlačenja sa pokretanjem istražnih postupaka.⁸¹

U Tužilaštvu objašnjavaju da je strategija Tužilaštva da se prvo bavi „sitnim ribama”, izgradi slučajeve i stekne poverenje javnosti pre nego se upusti u slučajeve uticajnih pojedinaca.⁸² Tužilac Vukčević ukazuje i na prepreke u radu Tužilaštva, pre svega na nerazumevanje javnosti, neradu saradnju policije, kao i na istupe pojedinih političara.⁸³ Konačno, tužilac takođe kritikuje i inertnost policije koja se ne bavi otkrivanjem zločina i ne istražuje ratne zločine.⁸⁴ Tužilaštvo odbacuje optužbe da štiti zvaničnike i obrazlaže da zapravo ne želi da rizikuje oslobađajuće presude usled nedostatka dokaza: „Mnogi, čak i aktivni pripadnici policije, imaju saznanja o tim zločinima, tako da ne možemo izostaviti činjenicu da u nekim fazama postupaka postoji opstrukcija upravo od onih institucija koje su po zakonu zadužene za otkrivanje učinilaca krivičnih dela ratnih zločina. U ovim predmetima su dokazi prikrivani, uništavani, i tužiocu nije lako da krene u postupak sa labavom optužnicom. Time možemo legalizovati zločin, a to je ono što ne želimo. Ratni zločin ne zastareva i upravo predmeti *Suva Reka*, *Podujevo*, ali i 20 drugih koje imamo u fazi prekrivičnih

---

76 Danas, 'Presuda Saši Cvjetanu postala pravosnažna', 22.02.2006.

77 Skupština Srbije, Četvrta sednica Prvog redovnog zasedanja, Aleksandar Vučić, SRS, 17.05.2006. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2006/05/17/>

78 Danas, 'Ovčara, presuda i komentari', 17.12.2005.

79 Skupština Srbije, Četvrta sednica Prvog redovnog zasedanja, Aleksandar Vučić, SRS, 17.05.2006. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2006/05/17/>

80 Bogdan Ivanišević, "Against the Current – War Crimes Prosecutions in Serbia", 2007.

81 Fond za humanitarno pravo, "Godišnji izveštaj o aktivnostima FHP" (Beograd, 2006), 12.

82 Ivanišević, *Against the Current*.

83 Danas, 'Vladimir Vukčević, nesalomivi tužilac', 28.10.2005.

84 Kurir, 'Vukčević: Nisam zadovoljan policijom', 24.06.2005.

postupaka, diskvalifikuju tvrdnju da postoji bilo kakav propust Tužilaštva.⁸⁵ Tužilac Vukčević identifikuje glavni problem u drugim državnim institucijama, posebno u odnosu MUP-a prema procesuiranju ratnih zločina: „Policija ne pokazuje želju da preuzme inicijativu kada je reč o ratnim zločinima. Moram da priznam da rade sve što im se kaže, ali ako im se ne kaže, ne rade ništa sami. A trebalo bi.“⁸⁶ Prebacujući deo odgovornosti na MUP i zahtevajući više vremena za istrage, tužilac je nakratko produžio period poverenja u rad Tužilaštva. Ipak, pitanje trenutka u kom će se ova opravdanja dovesti u pitanje, već je bilo otvoreno.

Retorička promena u odnosu prema ratnim zločinima, koju je bez sumnje u javni diskurs uveo predsednik Tadić, bila je ograničena istim nacionalističkim matricama i interpretativnim modelima koji čak i otvorene zahteve za kažnjavanjem odgovornih brzo vraćaju na sigurne premise reciprociteta odgovornosti, jednakih krivica i građanskog rata. U intervjuu koji je objavio *Danas* januara 2006, Tadić obrazlaže potrebu za suočavanjem sa prošlošću kao pitanje odbrane civilizacije: „U istoriji se vrlo često nađete u situaciji da idete s ove ili s one strane civilizacije - da je branite ili da je poništavate. Ovo je ključna tačka odbrane civilizacije na prostoru Balkana i uspostavljanja evropske budućnosti i zato to nije samo srpsko pitanje, već i hrvatsko, bošnjačko i albansko i svih na ovom prostoru. Zato je i svako odgovoran za onaj loši deo istorije u kojem su predstavnici njegovog naroda aktivno učestvovali i svako mora da pronađe svoje krivce i da ih pošalje tamo gde im je mesto - u ovom trenutku to je Haški tribunal.“⁸⁷ Na retoričkom nivou skoro besprekoran govor koji se zalaže za individualizaciju odgovornosti, kažnjavanje počinilaca i poštovanje svih žrtava, u nastavku drastično menja ton i Tadić se poziva na svoj susret sa srpskim žrtvama u Bratuncu, kritikuje međunarodnu zajednicu i predstavnike bošnjačkog naroda koji ne prisustvuju komemoraciji, navodi da on ne pravi razliku između Srebrenice i Bratunca, rat u Bosni ocenjuje kao „brutalan građanski rat“ i „nerazumni rat“, a tužbu BiH za genocid ocenjuje kao manjkavu jer nema podršku Republike Srpske. Na kraju on podseća da je trenutna politička situacija nezgodna, jer će se te godine voditi pregovori o budućem statusu Kosova i Metohije, ponavljajući do najsitnijih detalja kompletan repertoar nacionalističkog narativa - od viših nacionalističkih ciljeva, izjednačavanja zločina i odbrane Kosova, do opsesije srpskim žrtvama. Time su postavljene granice novog patriotskog diskursa koga se uglavnom drže predstavnici vladinih institucija u narednom periodu, pa i predstavnici institucija koji se bave procesuiranjem ratnih zločina.

Decembra 2006. Vrhovni sud je ukinuo prvostepenu presudu za „Ovčaru“ i naložio novo suđenje, što je izazvalo kritike međunarodnih i domaćih organizacija za ljudska prava. U nedeljniku *Vreme* novinarka Tagirov kritikovala je odluku, ukazujući na nelogičnosti u obrazloženjima Vrhovnog suda, poput onog da prvostepeno veće ispita status komandanata Teritorijalne odbrane, ili naloga za neuropsihijatrijskim veštačenjem svedoka-saradnika, „čime je otvorena mogućnost političkim razlozima za obaranje presude“.⁸⁸ Direktorica Fonda za humanitarno pravo Nataša Kandić komentarisala je odluku kao potvrdu prakse Vrhovnog suda, sličnu postupcima u predmetima *Sjeverin* i *Podujevo*, iako analiza presude nije pokazala povrede zakona u prvostepenom postupku ili pogrešno utvrđeno činjenično stanje.⁸⁹ Tužilac Vukčević je pokušao da umanjati negativne posledice

---

85 NIN, 'Najvažnija – politička volja', 13.07.2006.

86 Ibid.

87 *Danas*, 'Svako odgovoran za svoj loši deo istorije', 11.01.2006.

88 *Vreme*, Tatjana Tagirov, 'Ukinuta presuda za zločin na Ovčari - O konfuznom i nesigurnom', 21.12. 2006.

89 Blic, 'Ukinuta presuda za zločin na Ovčari', 15.12.2006.

obaranja presude i ponovio da će Tužilaštvo „istrajati i sve izvršioce tog ratnog zločina privesti pravdi“.⁹⁰ Otpравниk poslova američke ambasade Roderik Mur izrazio je duboko razočarenje SAD činjenicom da je Vrhovni sud poništio prvostepenu presudu: „Možemo samo da se nadamo da se Vrhovni sud rukovodio isključivo pravnim razlozima.“⁹¹

I dok su predstavnici NVO, udruženja žrtava i međunarodna zajednica nezadovoljni ponovljenim suđenjima i umanjnim kaznama, nacionalističke partije u Skupštini otvoreno napadaju tužioce za ratne zločine zbog njegovog antisrpskog delovanja: „Gde nadoste sve ove ovolike portparole i ove silne tužioce što se svaki dan hvale ne znam čime, a što još nijednog glavoseču srpskih glava nisu isterali na čistinu, a vidim da su žedni kada su u pitanju Srbi. Gde vam je onaj Vladimir Vukčević, takođe agent, kao i onaj Zoran Stanković“, pita za skupštinskom govornicom Aleksandar Vučić.⁹² Nacionalistički diskurs najbolje funkcioniše denunciranjem protivnika kao “stranih plaćenika” – ta strategija se godinama nesmetano upotrebljavala u političkom životu Srbije.

Posle izbora na kojima DSS formira vladu i dobija mesto premijera, pitanje odnosa prema suđenjima za ratne zločine postaje još problematičnije, mada se zvaničnici deklarativno zalažu za saradnju sa Haškim tribunalom i kažnjavanje svih koji su počinili zločine. U ekspozeu programa nove vlade, 15. maja 2007, premijer Koštunica ubraja saradnju sa Tribunalom u jedan od prioriteta nove vlade, pored pitanja Kosova, ekonomskog razvoja i evropskih integracija: „Treći princip Vladine politike [...] je uspešno i celovito okončanje saradnje s Haškim tribunalom.“⁹³ Premijer najavljuje intenziviranje rada svih institucija, kao i formiranje Saveta za nacionalnu bezbednost koji će koordinirati rad svih obaveštajnih službi. Ministar policije Dragan Jočić i potpredsednik Vlade Srbije Božidar Đelić potvrdili su da je saradnja sa Hagom prioritet iako je, po rečima Đelića, „Haški tribunal mnogo puta dokazao da se bavi i politikom, a ne samo pravom“.⁹⁴ Ipak, retorička podrška saradnji i osnivanje Saveta za bezbednost odvijaju se u atmosferi nepoverenja koju kreiraju poslanici SPS, DSS i SRS. Glavni tužilac, govoreći o negativnom raspoloženju u društvu prema suđenjima i pretnjama koje Tužilaštvo dobija, konstatuje da ga najviše brinu pretnje „koje se izgovaraju za skupštinskom govornicom, gde se sudije i tužioc i javno pozivaju na linč od predstavnika najvišeg organa sopstvene države“.⁹⁵

Glavna strategija zadobijanja podrške javnosti, kao i političke podrške za suđenja koja sprovodi Tužilaštvo, jeste da se suđenja za ratne zločine interpretiraju kao novi patriotizam, i Tužilaštvo balansira između procesuiranja ratnih zločina čiji su počinioci Srbi, hapšenja optuženih haških begunaca i procesuiranja jataka sa jedne strane, i opšteg sentimenta o apsolutnoj srpskoj žrtvi sa druge. Pokušaji da se ukaže na kriminalnu prirodu Miloševićevog režima samo su sporadični. Tako tužilac Vukčević bazira jedan od argumenata u prilog domaćih suđenja upravo na činjenici da u prošlosti zločini nad Srbima nisu bili procesuirani, usled regionalne sprege političke elite sa organizovanim kriminalom i ratnim profiterstvom: „U procesno-pravnom smislu nijedan zločin nad Srbima na teritoriji bivše Jugoslavije u vreme mилошевићевско-radikalске vladavine nije tre-

90 Blic, 'Novi osumnjičeni za zločin na Ovčari', 22.12.2006.

91 Ibid.

92 Skupštini Srbije, Četvrta sednica prvog redovnog zasedanja, Aleksandar Vučić, SRS, 17.05.2006. <http://www.otvoreni-parlament.rs/2006/05/17/>

93 Danas, 'Interes države iznad partijskog', 16.05.2007.

94 Danas, 'Jočić: prioritet završetak saradnje sa Hagom', 28.05.2007.

95 Danas, 'Ne sanjam ratne zločine, profesionalac sam', 25.08.2007.

tiran pred sudovima naše zemlje. Upravo zato što su političke elite, organizovani kriminal i ratno profiterstvo vrlo dobro funkcionisali i razumeli se u regionu. Milošević i Tuđman su delili Bosnu, podržavali jedan drugog i igrali se sudbinama svojih naroda. Novac bivših jugoslovenskih republika je na mnogim privatnim računima u inostranstvu, a svi mi zajedno imamo preko 100.000 mrtvih i mnogo više unesrećenih, posrnule ekonomije i političku nestabilnost.”⁹⁶

Drugi argument u prilog domaćim suđenjima jeste individualizacija zločina i predstavljanje zločinaca kao onih koji su okaljali ugled branitelja zemlje. Tužilac Vukčević kaže da su neki pripadnici srpskih snaga na Kosovu „prekršili moralna, društvena, humanitarna pravila i time okaljali čast hrabrih pripadnika policije koji su branili svoju zemlju, čija se hrabrost zanemaruje i zaboravlja upravo zbog zločina ovih drugih. Ubicama civila, žena i dece, ratnih zarobljenika, sudiće se i Tužilaštvo za ratne zločine Srbije će u procesu progona ovakvih lica dati maksimalan doprinos. Želim da svi pravosudni organi i u regionu i na Kosmetu dele ovakav moj stav i da svi dovedemo pred sudove odgovorne za ratne zločine.”⁹⁷ Kao i u prethodno pomenutom Tadićevom govoru, ova izjava o strahotama ratnih zločina nad albanskim civilima pacifikovana je dvema prihvatljivim nacionalističkim tvrdnjama: suđenja će vratiti čast inače nesporno časnoj vojsci i policiji koja je učestvovala u odbrani zemlje, a takođe će omogućiti reciprocitet kosovskih institucija u procesuiranju albanskih počinioaca.

Konačno, tužilac sve češće ukazuje i na enormno bogatstvo koje su zločinci stekli pljačkama tokom ratova: „Optuženi koje procesuiramo ovde u Beogradu su ljudi koji su prebogat i za zapadna merila, a svoje bogatstvo stekli su pljačkom u nesrećnim ratovima na prostorima bivše Jugoslavije. Da li je normalno da jedan čovek ili sa njim povezana lica poseduju 27 lokala, benzinske pumpe, kuću od milion evra? To je stečeno pljačkom i ja ću se zalagati da i osuđeni ratni zločinci takođe polože račune svojoj državi u smislu oduzimanja imovine koju su stekli na ovaj način.”⁹⁸ Ekstremno osiromašeno stanovništvo može samo da podrži oduzimanje imovine onih koji su do nje stigli pljačkom. No, ukoliko je reč o ratnim zločincima, postavlja se pitanje treba li oduzeta imovina da se vrati pravim vlasnicima ili državi - kao da je pljačka državni posao čiji su deo nelegalno prisvojili počinioци ratnih zločina. Tužilac ne ide tako daleko i ne pominje reparacije, ali je makar radom Tužilaštva i suda za ratne zločine javnost u prilici da čuje o pljačkama i zločinima nad civilima, kroz govor predstavnika državnih institucija.

Kritika rada Tužilaštva od strane organizacija za ljudska prava i porodica žrtava tokom 2007. postaje sve oštija. U izveštaju o osnivanju i radu institucija za procesuiranje ratnih zločina, Ivanišević kritikuje Tužilaštvo zbog nedostatka inicijative u pokretanju novih postupaka, kao i zato što ne koristi druge izvore za pokretanje istraga, poput transkripata MKTJ.⁹⁹ Fond za humanitarno pravo ocenjuje da Tužilaštvo prikriva dokaze koji ukazuju na umešanost u ratne zločine visoko rangiranih oficira JNA u slučaju *Ovčara*, ili da odugovlači sa pokretanjem istražnih postupaka u slučajevima masovnih ubistava Albanaca na Kosovu u periodu mart-maj 1999.¹⁰⁰ Glavni tužilac Vukčević poziva se na Haški tribunal koji je zadužen za procesuiranje visoko rangiranih pripad-

96 Ibid.

97 Ibid.

98 Danas, 'Ne sanjam ratne zločine, profesionalac sam', 25.08.2007.

99 Ivanišević, "Against the Current – War Crimes Prosecutions in Serbia".

100 Fond za humanitarno pravo i Documenta, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama. Izveštaj za 2007. godinu* (Beograd, 2008), 12.

nika vojske i policije: „Podsetiću vas i da je uglavnom sav politički, vojni i policijski vrh Srbije iz Miloševićeve ere, na optuženičkoj klupi u Hagu. Naše je da procesuiramo sve ono što nije ili je nedovoljno dotakao Tribunal i da time pokušamo donekle da zadovoljimo pravdu, pre svega za porodice žrtava.“¹⁰¹

Iako su ocene rada Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu daleko pozitivnije (FHP navodi da sud „profesionalno, objektivno i nepristrasno obavlja sudsku funkciju“¹⁰²), presuda u slučaju *Škorpioni* kritikovana je kao „strašna i sramotna“¹⁰³ pre svega zato što sud, uprkos svedočenjima rođaka, nije potvrdio da su žrtve iz Srebrenice, kao i zato što nije obelodanio da su „Škorpioni“ bili u sastavu MUP-a Srbije.¹⁰⁴ Presuda u slučaju *Zvornik* kritikovana je od strane organizacija za ljudska prava, porodica oštećenih, ali i tužioca za ratne zločine Vladimira Vukčevića, koji je bio veoma nezadovoljan visinom izrečene kazne.¹⁰⁵

Napadi na predstavnike Tužilaštva od strane političara desnog bloka - pre svega SRS - se nastavljaju, i Aleksandar Vučić najavljuje postupke protiv portparola Tužilaštva za ratne zločine Bruna Vekarića, koji je navodno u Rumi „više puta pritiskao i ucenjivao svedoke obećavajući im da će živeti u materijalnom blagostanju, i tražio da prihvate da ispričaju sve ono što od njih Specijalno tužilaštvo [za ratne zločine] traži“.¹⁰⁶ Predstavljanje izjava svedoka kao lažnih, ili pak datih pod pritiskom, jedno je od glavnih strategija odbrane Vojislava Šešelja u Haškom tribunalu. Diskvalifikaciju tužilaštva, suda i svedoka optužbe kao praksu odbrane uveo je optuženi u sudnicu Tribunala, a članovi njegove stranke u parlament.¹⁰⁷ „Antisrpski rad Haškog tribunala“ i saradnja sa domaćim Tužilaštvom za ratne zločine prerastaju u optužbe o „tajnoj vladavini Haškog tribunala u Srbiji“. Generalni sekretar SRS Aleksandar Vučić 2007. najavljuje objavljivanje dokumenata koji će pokazati „da se iza rada Službe državne bezbednosti i policije kriju sudski nalozi domaćeg pravosuđa i nalazi Tužilaštva za ratne zločine, odnosno Vladimira Vukčevića [...] U Srbiji vlada Haški tribunal preko našeg pravosuđa koje je produžena ruka Haškog tribunala.“¹⁰⁸ Od Tužilaštva se u Parlamentu zahteva da pokrene istrage za „stravične“ zločine počinjene nad Srbima, umesto što optužuje Srbe koji su „navodno“ počinili zločine.¹⁰⁹ U Skupštini, poslanik Slavko Jerković (SRS) postavlja pitanje ministru pravde o navodima da portparol Tužilaštva Bruno Vekarić nudi „materijalno zbrinjavanje“ u zamenu za svedočenje o zločinima dobrovoljaca SRS: „Da li je to uloga Brune Vekarića u Srbiji kao portparola Specijalnog tužilaštva?“¹¹⁰

Dominantnu poziciju prema ratnim zločinima sumira Željko Vasiljević, poslanik SPS u Skupštini Srbije: „Ja sam ratni vojni invalid, učesnik ratova od 1990. godine i zaista se toga ne stidim nego se time ponosim. Svaki dan koji sam proveo u ratu, izašao sam iz njega ponosan, čistog obraza kao i 99,9% mojih saboraca i učesnika rata. Onaj jedan promil koji je ukaljao svoj obraz, ukaljao je samo

101 Danas, 'Ne sanjam ratne zločine, profesionalac sam', 25.08.2007.

102 Danas, 'Tužilaštvo prikriva dokaze o umešanosti države', 12.01.2007.

103 Vreme, Dejan Anastasijević, 'Slučaj alpskog "Škorpiona"', 10.02. 2011.

104 Fond za humanitarno pravo i Documenta.11-12.

105 Kurir, 'Žute Ose dobile 31 godinu zatvora', 13.06.2008.

106 Večernje novosti, 'Tužioci i ucenjivači i B92 kriminalci', 27.05.2007.

107 Vreme, Tatjana Tagirov, 'Očekivanja i opklade', 5.05.2011.

108 Politika, 'Vučić: dokumentacija o povezanosti pravosuđa sa Haškim tribunalom', 01.10.2007.

109 Politika, 'Poslanička pitanja o ratnim zločinima', 11.08.2007.

110 Skupština Srbije, Druga sednica Prvog redovnog zasedanja, Slavko Jerković, SRS, 25.05.2007. <http://www.otvoreniparlament.rs/2007/05/25/>

svoj obraz. Sve što smo radili u ratu radili smo isključivo u svoje ime, i dobro i zlo, naročito zlo."¹¹¹ Mada su neki činili zločine, Vasiljević zaključuje „da su svi učesnici rata bili izuzetno korektni i poštenu, nisu obrukali svoje pretke, nisu obrukali svoje potomke, a oni koji su činili ratne zločine treba da odgovaraju za te ratne zločine, da im se utvrdi krivica i da odleže svoju zasluženu kaznu."¹¹² Nacionalistički narativ počiva na tvrdnji o ratnom zločinu kao anomaliji, i uspešan je sve dok broj zločina ili žrtava ne prelazi granicu sporadičnih ekscesa koji nužno prate ratna dejstva - tek onog trenutka kada se umesto izolovanih incidenata zločini pokazuju kao sistematske, ciljane akcije, oni postaju moralno neodbranljivi. Poslanici SRS koriste skupštinsku govornicu za najprostije uvrede i napade na Tužilaštvo, pre svega vređajući tužioca Vukčevića i portparola Vekarića.¹¹³ Na uvrede u Skupštini odgovara ministar pravde Dušan Petrović (DS), koji kaže da je „gospodin Vukčević veoma dobro radio do sada svoj posao“, a glavni uspeh njegovog rada se vidi u tome da je Srbija postala „civilizovana zemlja koja je sposobna da sudi u ovakvim teškim predmetima.“¹¹⁴ Time što ne pominje ni žrtve ni počinioc, Petrović zapravo povlađuje većinskom shvatanju prošlosti, dok uvođenje civilizacijskih vrednosti zapravo prikriva nemušost obrazloženja i nevoljnost da se konsekvence suđenja eksplicitno iskažu.

Istovremeno, Tužilaštvo dobija pohvale za svoj rad, pre svega od stranih organizacija. Glavni tužilac Vukčević je oktobra 2007. dobio nagradu „Kran Montana“ zbog „rezultata u borbi protiv ratnih zločinaca, njegovog doprinosa promeni svesti u Srbiji, kao i unapređenja pravnog sistema u Srbiji i u regionu.“¹¹⁵ U izjavi na dodeli nagrade, tužilac kao glavne prepreke u radu navodi eliminaciju dokaza, zaveru ćutanja, solidarnost zločinaca i nedostatak podrške javnosti. Rad Tužilaštva on shvata kao pokazivanje dometa demokratije u Srbiji, čime se kažnjavaju „greške pogrešnih politika iz prošlosti koje su rezultirale ratnim zločinima nad nevinim stanovništvom ili ratnim zarobljenicima.“¹¹⁶ Tužilac Vukčević precizno opisuje poziciju Tužilaštva između osude desničarskih političkih partija i ljudskopravaških nevladinih organizacija: „Jako je teško, vrlo često i opasno biti tužilac za ratne zločine kada vas svakodnevno prozivaju, prepodne u parlamentu da ste izdajnik i strani plaćenik, a poslepodne iz nevladinih organizacija da zataškavate počinioc i nalogodavce ratnih zločina.“¹¹⁷

Uvođenje direktnog govora o zločinima, pominjanje političkog projekta koji stoji u osnovi zločina, kao i pominjanje žrtava predstavlja presedan u političkom javnom govoru kada su institucije države u pitanju. Tužilaštvo, kao i neki funkcioneri DS-a, predstavljaju izraz novog patriotskog diskursa. Osnovne karakteristike ovog patriotizma su delimično priznavanje zločina i odgovornosti, koje se pažljivo stapa sa osnovnim postulatima nacionalističkog narativa. Prateći ovako postavljen politički govor, Tužilaštvo se takođe pozicionira između zahteva tranzicione pravde i nacionalizma, i ta ambivalentnost dovodi do niza protivrečnosti, poput istovremene tvrdnje da

111 Skupština Srbije, Treće vanredno zasedanje, Željko Vasiljević, SPS, 22.06.2007. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2007/06/22/>

112 Skupština Srbije, Treće vanredno zasedanje, Željko Vasiljević, SPS, 22.06.2007. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2007/06/22/>

113 Skupština Srbije, Prva sednica drugog redovnog zasedanja, Vjerica Radeta, SRS, 3.10.2007. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2007/10/03/>

114 Skupština Srbije, Prva sednica drugog redovnog zasedanja, Dušan Petrović, DS, 4.10.2007. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2007/10/04/>

115 Tužilaštvo za ratne zločine, „Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević dobitnik prestižne nagrade „Kran Montana“, 26.10.2007.

116 Danas, 'Ne sanjam ratne zločine, profesionalac sam', 25.08.2007.

117 Danas, Bojan Tončić, 'Sve manje ljudi okrvavljenih ruku biće na slobodi', 20.01.2007.

su Srbi najveće žrtve, i da čine najveći deo optuženih. Predstavnici Tužilaštva i političkih partija koje promovišu novi diskurs o prošlosti zapravo minimiziraju zločine time što ih prikazuju kao incidente čija je nemoralnost neupitna, kao u slučajevima zločina protiv civila, žena i dece – oni su ekscesi inače pravednog i opravdanog rata.

Normalizacija, 2008–2010.

U ovom periodu otpočeta su suđenja pred Većem za ratne zločine u Beogradu u predmetima *Lo-vas, Suva Reka, Bitići, Ovčara, Podujevo II, Zvornik II i III, Tuzlanska kolona, Banski Kovačevac, Grubišino Polje, Slunj, Škorpioni II i Orahovac*. Tri nova predmeta započeta su tokom 2009: *Gnjilanska grupa, Nova Gradiška i Medak*, a devet tokom 2010: *Skočići, Čuška, Stara Gradiška, Prijedor, Vukovar, Tenja, Beli Manastir, Rastovac i Lički Osik*.

Formiranjem nove vlade DS-SPS sa premijerom Cvetkovićem na čelu juna 2008. godine, novi patriotizam postaje deo dominantnog političkog diskursa, koji uključuje i govor o odgovornosti u suočavanju sa prošlošću. Tako ministarka pravde Snežana Malović u više navrata izražava bezrezervnu podršku suđenjima za ratne zločine, dok tužilac Vukčević obrazlaže hapšenja i kažnjavanja kao deo moralnog čišćenja¹¹⁸ i odbrane evropskih vrednosti¹¹⁹. Uvođenje moralnih obaveza kao razloga za procesuiranje ratnih zločina predstavlja novum u javnom govoru, i predstavnici Tužilaštva slobodnije govore o potrebi izražavanja izvinjenja žrtvama, na koje obavezuju moral i presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu.¹²⁰

Kao i drugi predstavnici novog patriotskog diskursa, ministarka Malović pažljivo vaga suočavanje sa prošlošću i nacionalno pitanje, te se podrška institucijama za ratne zločine naročito vidi u njihovom značaju u borbi za Kosovo: „Srbija ima respektabilne institucije koje se bave tim poslom i one imaju moju punu podršku. Interes je naše zemlje da ispuni svoje međunarodne obaveze, jer time štitimo svoje suštinske interese koji su bazirani upravo na poštovanju međunarodnog prava. Kada to kažem, mislim na borbu za Kosovo i Metohiju, kao neotuđivi deo Srbije, kao jedan od dva ključna cilja ove vlade.“¹²¹ Govor o saradnji sa Tribunalom i procesuiranju optuženih za ratne zločine se „prevodi“ u odbranu srpskih nacionalnih interesa, učitavanjem njihovog značaja u borbi za Kosovo.

Godinu dana kasnije, ministarka pravde govori odlučnije o hapšenjima i beskompromisnosti institucija u hapšenju begunaca, ali i o rešenosti države da procesuiru zločine pred domaćim sudovima: „Ljubitelji haških begunaca Ratka Mladića i Gorana Hadžića emituju poruku da su spremni da žrtvuju našu decu, buduće generacije zarad zločina koje su ova dvojica i njihovi osumnjičeni saborci počinili [...] Srbija je spremna da hapšenjem Mladića i Hadžića, ali i procesima u Specijalnom sudu u Beogradu, pošalje jasnu poruku da se takva prošlost na ovim prostorima nikada više neće ponoviti.“¹²² Zanimljivo je da više nema, kao ranije, jezičkih sredstava kojima se uvodi sumnja u krivicu ili postojanje zločina, već se izričito tvrdi da su zločini počinjeni. Izveštaj sa

---

118 Blic, 'Hapšenje Ratka Mladića i Gorana Hadžića državni prioritet', 08.08.2008.

119 Politika, 'Vukčević kritikuje Haški tribunal', 10.07.2008.

120 Politika, 'Vukčević kritikuje Haški tribunal', 10.07.2008.

121 Večernje Novosti, 'Fer prema Karadžiću', 07.08.2008.

122 Večernje Novosti, 'Stop svim zločinima', 20.11.2009.

iste konferencije u *Blicu*, pored ponovljene tvrdnje da u Srbiji „nema mesta za ratne zločince“, navodi i sledeće reči Malovićeve, kojima se verovatno po prvi put u Srbiji sa mesta ministra pravde govori o individualnim žrtvama: „Safet Fežić imao je 17 godina kada su ga, zajedno sa još četiri njegova vršnjaka, ubili 'Škorpioni' u Trnovu 1995. godine. Ružica Markobašić bila je trudna kada je 1991. godine ubijena na Ovčari pucnjem u stomak. Mehudin Alić i Izudin Alagić najmlađe su identifikovane žrtve Srebrenice. Imali su 14 godina svaki kada su ubijeni 11. jula 1995. Miroslav Metodijević ubijen je u podrumu internata u Gnjilanu na način neprihvatljiv ljudskom umu.“¹²³ Uvođenjem žrtava zločina koje su počinile srpske snage prekršeno je jedno od najvažnijih pravila nacionalističke retorike, pravilo apsolutnog ignorisanja individualnih žrtava drugih nacionalnosti i davanje lika brojkama stradalih, čime se otvara prostor i za razumevanje i empatiju sa „drugim“. Sve češće se moralne obaveze, pre nego zahtevi Evropske unije, ističu kao osnovni razlog za procesuiranje ratnih zločina. Predsednik Srbije Boris Tadić naglašava da je reč o moralnoj obavezi prema žrtvama i njihovim porodicama: „Uveren sam da je većina naših građana za to da svi ratni zločinci treba da budu suđeni i pravedno kažnjeni. Želim da ponovim da bi, čak i kad bi Haški tribunal sutra prestao sa radom, ova Vlada nastavila punom snagom da traga za Mladićem. To je naša obaveza, pre svega, prema nevinim žrtvama i njihovim porodicama.“¹²⁴

Paralelno sa novim patriotskim diskursom, koji za cilj ima transformaciju dominantnog, nacionalističkog diskursa o prošlosti, u javnosti su prisutne i razne forme perpetuiranog nacionalističkog diskursa, koji se pre svega ogleda u ćutnji o suđenjima, zahtevima za procesuiranjem zločina nad Srbima, i enormnoj pažnji koja se posvećuje hapšenjima optuženih za ove zločine. Nosioci ovog diskursa su predstavnici SPS-a, pre svega ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić, uz saglasnost predstavnika Tužilaštva i Demokratske stranke koji mu time daju legitimitet.

Ipak, ministri i poslanici ne komentarišu domaća suđenja i presude pripadnicima srpskih snaga, najčešće pod izgovorom da ne žele da utiču na nezavisnost sudstva. Tako nema ni jedne izjave političara o suđenjima u slučajevima *Suva Reka*, *Zvornik* ili *Lovas* - ni povodom hapšenja, niti povodom presuda. Ministar policije Ivica Dačić, iako ne želi da komentariše presudu u slučaju *Suva Reka*, ipak dodaje „da su oni koji su učestvovali u odbrani zemlje bili na to primorani, jer je zemlja bila napadnuta“.¹²⁵ Nekoliko dana nakon hapšenja optuženih u slučaju *Suva Reka*, *Politika* objavljuje intervju sa tužiocem Vukčevićem, ali novinar ne postavlja ni jedno pitanje o tom zločinu, već o tome šta je Tužilaštvo učinilo za procesuiranje zločina protiv Srba na Kosovu. Tužilac Vukčević odgovara da je Tužilaštvo „oformilo tim koji radi na definisanju i formiranju predmeta za zločine nad Srbima na Kosovu i Metohiji. U tome nam pomažu porodice nestalih i ubijenih. [...] Politika ne sme da ima primat nad pravdom i istinom i zaista ću biti uporan u nastojanju da od Unmika ili kasnije Eufora iznudim pravosudnu reakciju za zločine nad golorukim narodom posle povlačenja Vojske SCG sa Kosmeta. Ako treba, naša saznanja i dokaze slaćemo neposredno u Ujedinjene nacije ne bismo li pokrenuli takve postupke. Porodice vojnika JNA kojima su odsečene glave i mnogi drugi koji su nestali zaslužuju pravdu makar i sa zakašnjenjem. Nekada mi se čini da smo mi jedini koji postavljamo pitanje koliko je procesuiranih predmeta za 17. mart i da smo jedini koji su javnosti saopštili tu informaciju. Dobro je što će se, uspostavljanjem Ministarstva za Kosovo i Meto-

123 Blic, 'Malović: da se zločini ne ponove', 20.11.2009.

124 Blic, 'Hapšenje Mladića je pitanje vremena', 20.10.2010.

125 B92, Vesti u 18 i 30, 23.04.2009.

hiju, ovakve inicijative lakše i ubedljivije sprovesti.¹²⁶ Činjenica da martovsko nasilje ne može da se kvalifikuje kao ratni zločin, kao i ponavljanje floskule o „golorukom narodu“ tužioca koji je bolje nego iko upoznat sa ratnim zločinima na Kosovu, izdvajanje Tužilaštva kao jedine institucije koja zapravo brine o pravdi i istini za Srbe na Kosovu - svi ovi elementi samo iznova aktiviraju interpretativnu matricu o prošlosti koja je ispunjena istim nacionalističkim sadržajem kojim se krasila i tokom Miloševićevih ratova. Konačno, s obzirom da je zločin u Suvoj Reci potpuno prećutan, javnost s pravom insistira na procesuiranju onih zločina koji su jedini i prisutni u javnom govoru, a to su zločini protiv Srba.

Ćutnja tokom hapšenja optuženih za Suvu Reku, Zvornik ili Lovas, sasvim je suprotna medijskoj pažnji koja se posvećuje hapšenju tzv „Gnjilanske grupe“, gde policija dostavlja medijima snimke hapšenja, ministar unutrašnjih poslova danima daje izjave povodom ovog događaja, dok je samo hapšenje udarna vest i u elektronskim i u štampanim medijima. RTS emituje snimke hapšenja kao i izjave ministra Dačića da je ova akcija „potvrda dobrog funkcionisanja ukupnog bezbednosnog i odbrambenog sistema zemlje i njegovog jedinstva“¹²⁷. Hapšenje je prva vest dana i na TV B92, a portparol Vekarić gostuje u studiju gde obrazlaže da je akcija dugo planirana i da nije politička jer se „Tužilaštvo ne bavi političkim predmetima [...] Mi prepoznajemo samo zločin i zločince, i upravo tako i radimo.“¹²⁸ Dva dana kasnije, ministar unutrašnjih poslova sumira rad MUP-a u protekloj godini i kaže da je akcija hapšenja Gnjilanske grupe „najveći podvig Ministarstva unutrašnjih poslova“.¹²⁹

Za „Gnjilansku grupu“ postoji veliko interesovanje javnosti, a ministar Dačić daje izjave neposredno nakon hapšenja - da postoje „jaki dokazi, pa čak i izjave svedoka i počinitelaca ratnih zločina“.¹³⁰ Novine pišu o samom toku akcije, bezbednosnim rizicima¹³¹, kao i o dugotrajno planiranoj akciji, koja je prema tužiocu Vukčeviću „planirana šest meseci, jer je procenjeno da su osumnjičeni naoružani, a i čekalo se da dođu u Srbiju“.¹³² Snimke hapšenja Dačić obrazlaže kao predostrožnost u zaštiti ljudskih prava osumnjičenih, „kako neko ne bi rekao da je došlo do bilo kakvog kršenja ljudskih prava. Pronađen je i dokazni materijal, koji dovoljno govori o tome da su u pitanju pripadnici bivše OVK.“¹³³ Hapšenje „zločinaca“ i „krvnika“, kako prenose *Večernje novosti*¹³⁴, pozdravljaju i premijer Mirko Cvetković i šef SRS-a Dragan Todorović.¹³⁵ I dok predstavnici albanskih partija u parlamentu izražavaju sumnje u političke motive koji stoje iza hapšenja, šef kancelarije Ministarstva za Kosovo i Metohiju u Kosovskom pomoravlju Predrag Stojković ponavlja da se Srbija zalaže za kažnjavanje svih zločina.¹³⁶ Slično konstatuje i ministar unutrašnjih poslova, koji kaže: „Ako se od Srbije traži da izruči svoje građane osumnjičene za ratne zločine, onda niko ne može niti sme da se ljuti zbog ove akcije.“¹³⁷ Mediji dolaze i do izvora bliskih istrazi, te otkrivaju detalje

126 Politika, Aleksandra Petrović, 'Vladimir Vukčević: Begunci ruže lica Srbije', 08.07.2007.

127 RTS, Dnevnik 2, 'Predrag Šarac', 27.12.2008.

128 TV B92, Senka Vlatković, Vesti u 18 i 30, 26.12.2008.

129 TV Košava, Telemaster, 29.12.2008,

130 Danas, 'Osumnjičeni učestvovali u martovskom nasilju', 30.12.2008.

131 Politika, D. Vukosavljević, 'Ministar Dačić: policija efikasnija', 30.12.2008.

132 Blic, 'Srbima odsecali delove tela, čerečili ih i ubijali', 27.12.2008.

133 Ibid.

134 Večernje novosti, Radosavljević – S. Veljković, 'Krvnici iz Gnjilanske grupe', 27.12.2008.

135 Politika, R.H. Sve zločince pred lice pravde, 27.12.2008.

136 Ibid.

137 Blic, Vuk Z. Cvijić, 'OVK i "Škorpioni" zajedno krijumčarili ljude', 30.12.2008.

o optužnici i „monstruoznim zločinima“.¹³⁸ Pripadnici protivterorističke jedinice (PTJ) dobili su nagrade za, kako je rekao ministar, „odlično izvedenu akciju“, dok je ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Konuzin ministru Dačiću predao donaciju od 30 tona nafte i pet platnih kartica sa po 10.000 dinara za pripadnike PTJ.

Ministar Dačić povodom hapšenja takođe izražava stav „da ceo svet treba da zna kakvi su se zločini činili protiv srpskog naroda na području prethodne Jugoslavije, a naročito na teritoriji Kosova i Metohije“.¹³⁹ Takođe, Dačić podseća „da je u prethodnom periodu policija po nalogu tog Tužilaštava privodila i osobe srpske nacionalnosti“.¹⁴⁰ Nažalost, u tim hapšenjima nisu objavljivani snimci optuženih sa lisicama na rukama, niti je ministar Dačić smatrao za shodno da izjavi kako je potrebno „da ceo svet zna kakvi su zločini počinjeni“.

Isto tako, u slučaju *Suva Reka* nema ni jedne izjave političara o bilo kom aspektu suđenja, zločina ili presude.¹⁴¹ Pažnju javnosti privlače oslobađajuće presude Oriću i Haradinaju, koje oštro osuđuju predstavnici svih stranaka i institucija, dok se Tužilaštvo pridružuje kritikama ocenom da je Tribunal „jedna od najkontroverznijih institucija koju su uspostavile UN“ i da je „osporavan od političara, stručne javnosti, pravosuđa, optuženih, ali i žrtava“.¹⁴² Kritičan stav prema Tribunalu se dodatno naglašava u slučaju *Haradinaj*, gde Tužilaštvo iznosi i optužbe protiv Tribunala u vezi sa zaštitom svedoka, a kasnije sačinjava i dokument sa imenima svedoka ubijenih u procesu protiv bivših komandanata OVK Ramuša Haradinaja i Fatmira Ljimaja i okolnostima pod kojima su likvidirani.¹⁴³

Na međunarodnim konferencijama, predstavnici države pozitivnije govore o suđenjima za ratne zločine. Tako ministarstvo pravde na svom sajtu objavljuje i govor državnog sekretara Slobodana Homena, održan na međunarodnoj konferenciji „Suđenja za ratne zločine“, u kom on konstatuje da o uspehu institucija za procesuiranje ratnih zločina dovoljno govori podatak o „258 procesuiranih i 91 optuženih lica za krivična dela ratnih zločina pred pravosudnim organima Republike Srbije u 5 godina njihovog postojanja“.¹⁴⁴ Homen ponavlja da su počinioci naneli „štetu mnogim porodicama“, ali su pre svega „osramotili i učinili teško nadoknadivu moralnu štetu upravo svom narodu“. Prema njemu, „žrtve smo svi mi koji smo zajedno trpeli ta nesrećna vremena kada su ljudskost zamenila nečovečna ponašanja pojedinaca“. Nakon kratkog rekursa na ocenu rada Haškog tribunala, Homen završava govor pozivom da se zatvori knjiga prošlosti i da se budućim generacijama podare „svetlije teme, jer u ovim mračnim one nisu ni učestvovala“. U govoru koji obiluje klasičnim oblicima poricanja - od preuzimanja pozicije žrtve, do poslednjeg poziva na zaborav i ukazivanje na generacije koje su imale tu milost da budu rođene posle zločina - domaća suđenja ipak predstavljaju jedini pozitivni aspekt procesa suočavanja sa prošlošću na koji predstavnici države mogu da se pozovu.

Šest godina nakon uspostavljanja institucija za procesuiranje ratnih zločina, Tužilaštvo pravi bilans i objavljuje rezultate rada ove institucije. „Broj žrtava u spisima naših predmeta popeo se na 3.000.

138 Večernje novosti, 'Surovo do smrti', 30.12.2008.

139 Politika, M. Albunović, 'Saslušani pripadnici „Gnjilanske grupe“', 28.12.2008.

140 Politika, M. Albunović, 'Saslušani pripadnici „Gnjilanske grupe“', 28.12.2008.

141 Detaljni prikaz medijskog izveštavanja dat je u izveštaju o medijskim diskursima.

142 Politika, 'Vukčević kritikuje Haški tribunal', 10.07.2008.

143 Blic, 'Objavljena imena ubijenih svedoka u procesu protiv Haradinaja', 31.08.2011.

144 Ministarstvo pravde, Slobodan Homen, državni sekretar Ministarstva pravde u Vladi Republike Srbije na konferenciji „Suđenja za ratne zločine – aktuelan trenutak, rezultati, perspektive“, Beograd, Sava Centar, 02.12.2008. godine.

Za šest i po godina, optužili smo 113 lica. Sud im je izrekao 600 godina zatvora."¹⁴⁵ Na proslavi u novembru 2009, kojoj nisu prisustvovali ni predsednik, ni premijer, čak ni ministar pravde, govorio je pomoćnik ministra pravde Vojkan Simić, koji većinu govora posvećuje borbi protiv organizovanog kriminala, i tek usput pominje i ratne zločine. Zanimljivo, on ne pravi vezu između ubistva premijera koje je rezultat „ekspanzije organizovanog kriminala“ i ratnih zločina, iako je osuđeni za ubistvo premijera komandant Jedinice za specijalne operacije Vlade Republike Srbije (JSO), koja je tokom rata funkcionisala u dve formacije, poznatije kao "Crvene beretke u Kninu pod komandom Franka Simatovića Frenkija i Srpska dobrovoljačka garda Željka Ražnatovića Arkana u Erdutu".¹⁴⁶ Najpozitivnije što Simić ima da kaže jeste da su „zgrada i sudnice u Ustaničkoj ulici, sudnice u toj zgradi, sudije i javni tužioci u toj zgradi, uz kolege iz policije na istom poslu, postali [...] za proteklih 6 godina pravi simboli borbe protiv organizovanog kriminala i kažnjavanja za ratne zločine, na koje država Srbija i njeni građani mogu biti ponosni. [...] Rad u ovom odeljenju i veću doprineo je promeni na bolje opšte slike o stanju pravosuđa u Srbiji, što je imalo velikog značaja i doprinosa za ocenu ispunjenosti uslova RS za pristupanje EU."¹⁴⁷ Siniša Važić, v.d. predsednika Okružnog suda u Beogradu, istim povodom kaže da "država Srbija s punim pravom može da bude ponosna na ova odeljenja jer su ona, to je moje privatno ali čini mi se i profesionalno mišljenje, bolji deo srpskog pravosuđa".¹⁴⁸ Iako proslavi ne prisustvuju glavni nosioci političkih funkcija, u Ustaničku su došli predstavnici Vrhovnog suda Srbije, OEBS-a, Haškog tribunala, američke i holandske ambasade.¹⁴⁹

Još jedan indikator problematičnog statusa koji domaća suđenja imaju u zemlji, jeste potpuno odsustvo pominjanja ovih uspeha tokom izborne kampanje. Stranke na vlasti, iako se pozivaju na rad institucija u međunarodnim kontaktima, ne koriste rezultate Tužilaštva i Odeljenja za ratne zločine za pozitivno predstavljanje svog rada na domaćoj političkoj sceni. Tokom predizborne kampanje ni jedna stranka ne ukazuje na rad Tužilaštva ili suda za ratne zločine kao na primer pozitivnog učinka svoje politike. Čak se ni Demokratska stranka ne usuđuje da hvaljenjem rada Tužilaštva promovise nove vrednosti. Ipak, glavni tužilac Vukčević ponavlja da politička volja postoji: „Svi su se jasno uverili koliko je nama stalo da završimo taj posao. Postoji politička volja, operativno dajemo sve od sebe, postoji regionalna i interinstitucionalna saradnja na svetskom nivou."¹⁵⁰

Ćutanje vladajućih partija o ratnim zločinima, kao i o radu Tužilaštva, prekida samo kritika poslanika SRS u Skupštini. Tako Dušan Marić navodi da Tužilaštvo ne radi profesionalno, već pristrasno, jer „ne radi u interesu pravde i u interesu Srbije“. On smatra da bi Tužilaštvo trebalo da se bavi zločinima počinjenim na teritoriji Srbije i nad državljanima Srbije, i to iz tri razloga. „Prvi je razlog zato što je to sasvim normalno i prirodno; drugi razlog je taj što je najveći broj zločina i najveći broj najtežih zločina koji su počinjeni u poslednjim ratovima, počinjen upravo nad pripadnicima srpskog naroda; treći razlog je taj što sva tužilaštva, koja se bave zločinima koji su počinjeni od 1991. godine, svoj posao rade pristrasno. Devedeset i više posto optužnica podižu isključivo protiv srpskog naroda, dok skoro u potpunosti zanemaruju optužnice, zanemaruju zločine koji su počinjeni nad srpskim narodom."¹⁵¹

---

145 NIN, 'Vladimir Vukčević: Pravda je dostižna', 18.03.2010.

146 Vreme, Filip Švarn, 'Jedinica',

147 Ministarstvo pravde, 'Šest godina Specijalnog suda', 20.11.2009.

148 Ibid.

149 Ibid.

150 Večernje Novosti, 'Ganiću suditi u Srbiji', 20.04.2010.

151 Skupština Srbije, Peta sednica drugog redovnog zasedanja, Dušan Marić, SRS, 29.12.2008. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2008/12/29/>

Poslanici SRS ponavljaju optužbe da su sudije i tužioci strani plaćenici i poslušnici novih vlasti. Vekarić i Vukčević se optužuju da su „tribunalizovali sudove u Republici Srbiji, a pre svega i najviše od svih ovaj Specijalni sud za ratne zločine, koji je specijalan samo po tome što njegove sudije i tužioci primaju znatno veće plate od svojih kolega koje rade u okružnom sudu, a potpuno su isti, samo što su ovi poslušnici sistema, ranije poslušnici Karle del Ponte, sada Serža Bramerca“.¹⁵² Osnovna optužba je zapravo da se procesi vode isključivo protiv Srba: „Trenutno u Beogradu imamo sudske procese za zločine nad Hrvatima u Lovasu, sudski proces za ubistvo 200 Hrvata u Vukovaru, i treba da ih imamo, i jedne i druge, ali zato nemamo nijedan proces za ubistvo više od 300 Srba u Vukovaru. Imamo proces u Beogradu za ubistvo muslimanskih civila u okolini Zvornika, i treba da imamo taj proces, ali nemamo nijedan proces za ubistvo više od 500 Srba u Zvorniku.“¹⁵³ U ovom periodu, primetna je promena i u nacionalističkom diskursu, koji sada pored zahteva za procesuiranjem zločina protiv Srba prihvata i suđenja protiv pripadnika srpskih snaga, dok je repertoar optužbi protiv predstavnika institucija ostao isti. Ovakav odnos u broju predmeta objašnjava se neshvatljivom željom Tužilaštva da procesuiraju samo Srbe: „Kako vi možete nekome u inostranstvu objasniti da Vladimir Vukčević i Bruno Vekarić sa izuzetnom strašću, sa navijačkom strašću, procesuiraju isključivo zločine koje su počinili pripadnici srpskog naroda; da Vladimir Vukčević u ratnom tužilaštvu u Beogradu nastoji da dokaže da su Srbi krivi za većinu zločina koji su se dogodili na području bivše Jugoslavije. Kako njima objasniti, recimo, da kada Vladimir Vukčević govori o zločinima koje su počinili Srbi, kada govori o hapšenju Radovana Karadžića, o hapšenju Ratka Mladića, Gorana Hadžića, on to govori sa strašću, njemu oči blistaju, čovek ne može da se kontroliše.“¹⁵⁴ Kritike prerastaju u konstantni pritisak na Tužilaštvo da procesuiraju zločine protiv Srba: „Zašto naše Tužilaštvo za ratne zločine nije tražilo da se u Hrvatskoj nastavi postupak protiv određenih lica koja su bila pritvorena u našim sudovima – započet krivični postupak protiv njih, osumnjičeni za ratne zločine nad Srbima, u nekoj razmeni otišli u ‘njihovu lijepu’ i tamo niko ne vodi nikakav postupak protiv njih, a naše Tužilaštvo za ratne zločine to i ne traži?“¹⁵⁵ Od Tužilaštva se zahteva da pokrene postupke protiv Haradinaja za slučaj trgovine organima i da prestane da se bavi haškim beguncima. Vjerica Radeta u govoru o trgovini organima i saznanjima tužilaštva o zločinima kaže: „Ne može Vladimir Vukčević da obavlja tu dužnost specijalca, da ima ove podatke, da zna, evo sam kaže, da je Ramuš Haradinaj, prema podacima Tužilaštva, vršio otmice Srba sa KiM, da je on to organizovao i posle toga da taj isti Vukčević kaže da prekopava nebo i zemlju da pronade generala Mladića. Dokle to licemerstvo?“¹⁵⁶

Javni napadi služe za mobilisanje nezadovoljstva i rezultiraju raznim pretnjama Tužilaštvu. Glavni tužilac Vukčević navodi da je tokom 4 godina rada evidentirano 17 slučajeva pretnji, kako na javnim mestima, tako i telefonskih poziva ili pretećih pisama. „U jednoj, koja je stigla iz inostranstva, stajalo je: ‘Stavi ličnu kartu u usta da te lakše identifikuju.’“¹⁵⁷ Vukčević kao najopasniju oce-

152 Skupština Srbije, Peto vanredno zasedanje, Vjerica Radeta, SRS, 30.09.2008. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2008/09/30/>

153 Skupština Srbije, Peta sednica drugog redovnog zasedanja, Dušan Marić, SRS, 29.12.2008. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2008/12/29/>

154 Skupština Srbije, Druga sednica drugog redovnog zasedanja, Dušan Marić, SRS, 03.11.2008. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2008/11/03/>

155 Skupština Srbije, Treća sednica drugog redovnog zasedanja, Vjerica Radeta, SRS, 28.11.2008. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2008/11/28/>

156 Skupština Srbije, Peta sednica drugog redovnog zasedanja, Vjerica Radeta, SRS, 24.12.2008. <http://www.otvoreniiparlament.rs/2008/12/24/>

157 Blic, ‘Ne plašim se pretećih pisama’, 27.01.2008.

njuje političku hajku, koju su radikalno desne političke stranke otvoreno vodile protiv Tužilaštva: „Neprijatne i uvredljive poruke upućivane su nam i sa skupštinske govornice s namerom da nas ometaju u našem radu. Pretnjama i diskvalifikacijama bili su izloženi i mnogi moji zamenici, kao i neke sudije i predsednici sudova. Neki poslanici se nisu ustezali ni da iznose neistine na račun naših porodica. A upravo od najviših državnih organa očekujem podršku institucijama ove zemlje, a ne poziv na linč i nepoštovanje nezavisnosti pravosuđa.“¹⁵⁸

Animozitet prema suđenjima ne manifestuje se samo u političkim pritiscima i pretnjama tužiocima već je, kao dominantno raspoloženje u društvu, svakodnevnica sa kojom se oni koji se bave suđenjima susreću i privatno. Na potrebu da se nekako neutralizuje negativna konotacija koju taj posao ima, ukazuje i izjava sudije Snežane Nikolić-Garotić, koja kaže da je „opštedruštvena klima opet takva da nije zahvalno biti u sudu za ratne zločine, pa za svaki slučaj kažem ‘sudim našima’, pa onda to nekako tako prođe“.¹⁵⁹ Time što optužene naziva „naši“ ona izražava sopstvenu pripadnost i izvesnu solidarnost sa optuženima, čime kršenje moralne norme - krivično gonjenje srpskih vojnika - postaje delimično prihvatljivo. Slično iskustvo imaju i zaštićeni svedoci koji su odlučili da progovore o zločinima koji su počinile srpske snage, poput Slobodana Stojanovića koji kaže: „Izložen sam linču u sredini u kojoj živim. Ja sam izdajnik. Nemam izlaza ni za sebe ni za svoju porodicu.“¹⁶⁰

Uprkos ovakvim iskustvima, glavni tužilac Vukčević u govoru pred Evropskim parlamentom naglašava da je suočavanje sa prošlošću „autentična državna politika Srbije“ za koju Tužilaštvo ima „značajnu podršku državne politike, demokratskih, proevropskih političara u Srbiji, ali i brojnih nevladinih organizacija i značajnog dela javnosti koji su onaj jezičak koji preteže na vagi političke volje da se ratni zločini osude, a ratni zločinci privedu pravdi, bez obzira na naciju i veru“.¹⁶¹

Tužilaštvo nastavlja da pokreće nove predmete, i marta 2009. podnosi zahtev za sprovođenje istrage protiv pet bivših pripadnika Posebnih jedinica policije (PJP) zbog osnovane sumnje da su počinili krivična dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika na Kosovu.¹⁶² Zahtev za sprovođenjem istrage podnet je tek nakon krivične prijave Fonda za humanitarno pravo protiv nekih izvršilaca¹⁶³, što je samo poslužilo kao potvrda inertnosti Tužilaštva. Za povećan broj postupaka u toku 2009. delom je zaslužna i regionalna saradnja između tužilaštava, jer je četiri predmeta pokrenuto zahvaljujući dokumentaciji hrvatskog tužilaštva.¹⁶⁴ Istraga u slučaju Čuška koja je pokrenuta marta 2010, rezultirala je optužnicom za ratni zločin koja je podignuta septembra 2010. protiv devet pripadnika jedinice „Šakali“.¹⁶⁵ U aprilu je podignuta optužnica protiv Darka Jankovića Pufte, jednog od počinitelaca u slučaju *Zvornik* koji je godinama bio nedostupan policiji.¹⁶⁶

Pokušaji Tužilaštva da otvori procese u slučajevima gde su Srbi žrtve ratnih zločina, poput

---

158 Ibid.

159 Pravda u tranziciji, 'Sudim našima! Snežana Nikolić-Garotić', April 2009 - Broj 12.

160 Danas, 'Tužilac Dragoljub Stanković zataškava ratne zločine', 09.09.2011.

161 TRZ, 'Govor tužioca za ratne zločine Vladimira Vukčevića', Evropski parlament, 18-19.03.2009.

162 TRZ, 'Zahtev za sprovođenje istrage protiv bivših pripadnika PJP', 13.03.2009.

163 B92, 'FHP podneo prijavu protiv MUP-a', 03.03.2009.

164 FHP, Documenta, BIRN, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama: Izveštaj za 2009. godinu*, Beograd, 10.02.2011.

165 TZR, 'Podignuta optužnica za ratni zločin u selu Čuška', 11.09.2010.

166 Večernje novosti, 'Optužnica za ratne zločine', 27.04.2010.

slučajeva *Tuzlanska kolona*, *Morina* i *Dobrovoljačka*, imali su daleko manje uspeha. U predmetu *Tuzlanska kolona*, koji je Tužilaštvo za ratne zločine preuzelo od Vojnog tužilaštva, pokrenut je postupak protiv odgovornih za napad na kolonu JNA u Tuzli, maja 1992. Taj zločin nad vojnicima JNA tužilac Vučković najavljuje kao „jedan [...] od najtežih masovnih zločina u 1992. godini“, i navodi da je neophodno utvrditi istinu o zločinu „nad 80, u najvećem broju mladih ljudi, u Tuzlanskoj koloni“.¹⁶⁷ Fond za humanitarno pravo iznosi procenu da je optužnica iznuđena političkim pritiscima izvršne vlasti: „Tužilaštvo za ratne zločine nije nezavisan organ, zbog čega se događa da pod pritiskom izvršne vlasti i ‘narodnjačke javnosti’ podiže optužnice iz političkih razloga, kao u slučaju *Morina* i *Tuzlanska kolona*.“¹⁶⁸ Tužilaštvu se zamera da su optužnice poput one u slučaju *Dobrovoljačka* nastale kao supstitut za optužnice protiv mnogih koji mirno žive u Srbiji, poput vođe „Belih orlova“, čelnika bosanskog MUP-a Kovača, komandanta kampa Gorana Radisavljevića Gurija, a zato što „u vladi sede politički nalagodavci ovih zločina“.¹⁶⁹

Ugled institucije dodatno je narušen kada je britanski sud odlučio da ne izruči Ejupa Ganića, jer je procenio da je reč o politički motivisanom procesu. Ni presuda, koju je ukinuo Apelacioni sud, kao ni puštanje na slobodu Ilije Jurišića, prethodno osuđenog na 12 godina zatvora, nije popravilo imidž institucije. Strani predstavnici su pozdravili puštanje na slobodu Ilije Jurišića, pa tako Jelko Kacin, izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju, ocenjuje da ta odluka Apelacionog suda u Beogradu doprinosi daljem pomirenju u regionu.¹⁷⁰ I u epilogu slučaja *Purda*, koji je takođe kritikovan kao politički motivisan slučaj, Tužilaštvo na kraju odustaje od krivičnog gonjenja usled nedostatka dokaza.¹⁷¹ Kako se krunilo poverenje žrtava i nevladinih organizacija u Tužilaštvo najbolje pokazuje slučaj *Bitići*. Brat oštećenih Fatos Bitići, koji je nakon razgovora sa tužiocem 2006, izrazio uverenje da Tužilaštvo ozbiljno namerava „da izvede pred lice pravde ubice moje braće“,¹⁷² tri godine kasnije odlučuje da izađe iz postupka. Zastupnica žrtava Nataša Kandić je obavestila sud da „to suđenje ne vodi postizanju pravde za žrtve, nego da je sračunato na zaštitu naredbodavaca svirepog ubistva“, ocenivši proces kao „simulaciju pravde, kojoj porodice žrtava ne žele da daju legitimitet“.¹⁷³

U ovom periodu pokreću se finansijske istrage za oduzimanje imovine u slučajevima ratnih zločina. Tužilaštvo je pokrenulo istrage u slučajevima *Ovčara* i *Zvornik* avgusta 2010, kao i u slučaju Ljubana Devetaka, koji je u prvostepenom postupku osuđen na 20 godina za ratni zločin u hrvatskom selu Lovas.¹⁷⁴ Glavni tužilac Vukčević na konferenciji „Oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim delom“ kaže da se u mnogim slučajevima pljačka pokazuje kao primarni motiv, a lažni patriotizam kao „dimna zavesa“: „Kada rat prestane, profiteri i pljačkaši investiraju svoj krvavi novac stečen otimačinom i pljačkom, kupuju nekad ugledna preuzeća koja su u najvećem broju slučajeva propala.“¹⁷⁵

Pored otvaranja pitanja ratnog profiterstva, Tužilaštvo se angažuje i na pitanju ratnohuškačke pro-

167 Danas, 'Ne sanjam ratne zločine, profesionalac sam', 25.08.2007.

168 Danas, 'Nataša Kandić: Politika utiče na suđenja', 22.01.2008.

169 Vreme, Slobodan Kostić, 'Slučaj Jovana Divjaka: Udario Srbin na Srbina', 10.03.2011.

170 Vreme, J. Jorgačević, 'Jurišić se brani sa slobode', 14.10.2010.

171 TZR, 'Tužilaštvo za ratne zločine odustalo od krivičnog gonjenja Tihomira Purde', 03.03.2011.

172 Vreme, Tatjana Tagirov, 'Asanacija državne tajne', 09.03.2006.

173 Vreme, 'Slučaj Bitići – Zavet ćutanja', 18.06.2009.

174 TRZ, 'Tužilaštvo za ratne zločine danas zatražilo privremeno oduzimanje imovine od Ljubana Devetaka, osuđenom zbog ratnog zločina u Lovasu', 02.07.2012.

175 Ministarstvo pravde, 'Oduzimanje imovine najjače sredstvo u borbi protiv kriminala', 07.07.2010.

pagande. Jula 2009. Izvršni odbor Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS) podnosi krivičnu prijavu protiv odgovornih osoba i novinara državnih medija koji su „sprovodili ratnohuškačku propagandu“, te se time smatraju „suodgovornim za ratna dešavanja na prostoru bivše Jugoslavije koja su dovela do ogromnih materijalnih gubitaka i ljudskih žrtava i najstrašnijih ratnih zločina“.¹⁷⁶ Tužilaštvo najavljuje pokretanje istraga u slučajevima ratnohuškačkog novinarstva, koje treba da odgovori na pitanje „da li je neko ‘pisaćom mašinom’ počinio krivično delo ili ga nije počinio“.¹⁷⁷ Umesto podrške javnosti, predmet *Mediji* je odmah napadnut kao udar na slobodu govora. Predsednica Udruženja novinara Srbije Ljiljana Smajlović u *Vremenu* kritikuje nameru Tužilaštva jer ju je teško dokazati, šokirana poređenjem srpskih novinara sa nacističkim propagandistima. Ona zaključuje da se ratna propaganda ne sme zaboraviti, ali da odgovorne treba prepustiti sudu javnog mnjenja i novinarima.¹⁷⁸ U slučaju da ova dva mehanizma zakažu, Ljiljana Smajlović tacitno predlaže zaborav. Umesto optužnica, Tužilaštvo na kraju objavljuje obiman izveštaj „Reči i nedela“ u kome je publikovan važan istorijski materijal o počecima nacionalističke mobilizacije u medijima, kao i o ratnohuškačkom novinarstvu tokom 1991-1992, ali se u njemu nalazi i analiza pravnih osnova za procesuiranje novinara. Namera Tužilaštva, kako se navodi u publikaciji, bila je da obezbedi pravosuđu da „uz podršku struke i samih medija, potraži odgovore na ova i druga pitanja i na stručno korektan i profesionalan način utemelji eventualne buduće postupke koji bi mogli da se vode protiv odgovornih osoba u medijima Srbije“.¹⁷⁹ U izveštaju se nadalje iznosi ocena da je trenutno stanje u medijima u Srbiji „eho devedesetih“, te da se u medijima iznova ponavljaju kako etnička i druga diskriminacija, tako i govor mržnje.¹⁸⁰

Ovakvo stanje u medijima direktno utiče i na predstavljanje rada institucija za ratne zločine u javnosti. Predsednik Okružnog suda Važić na primer, postavlja pitanje „zašto javnost ne čuje“ šta se dešava u sudnici, i zato se zalaže za uvođenje kamera u sudnice, koje bi javnosti pokazale svedoke i žrtve na čijim se iskazima presude i zasnivaju.¹⁸¹ Sudija Veća za ratne zločine Snežana Nikolić-Garotić konstatuje da se mediji „ne bave adekvatno suđenjima za ratne zločine, zapravo ta pojava njih više ne zanima - istraživačko novinarstvo je nekako prestalo“.¹⁸² Pošto mediji izveštavaju o suđenjima za ratne zločine isključivo kroz prizmu nacionalne pripadnosti žrtava i počinitelaca, glavni kriterijum u oceni rada Tužilaštva je broj „naših“ predmeta i merenje „patriotizma“ Tužilaštva. Portparol Tužilaštva Bruno Vekarić u više navrata izjavljuje da „žrtve nemaju nacionalnost“ i denuncira najčešće medijsko pitanje o broju srpskih optuženika: „Zar jedno civilizovano društvo treba da postavlja pitanje za nekoga ko ima krvave ruke da li je naš interes da on bude među nama ili da bude u sudnici gde mu je i mesto? Ako imate nekog ko je pobio žene i decu, da li je naš interes da ga prikrivamo zato što je bio zakačen za neku službu ili za neku formaciju, ili da ga izvedemo pred – kolokvijalno govoreći – lice pravde?“¹⁸³

176 Dorđe Odavić, Ivan Boljević, Vladimir Petrović, Bogdan Stanković, Svetislav Rabrenović, Novak Vučo, Jasna Šarčević Janković, Milica Vukotić, "Reči i nedela: Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbiji 1991-1992", ur. Bruno Vekarić (Beograd: 2011), str. 383.

177 Večernje Novosti, 'Ganiću suditi u Srbiji', 20.04.2010.

178 Vreme, Ljiljana Smajlović, "Tužilaštvo za kukolj, žito i merila profesionalnosti", 18.06.2009.

179 Ivan Boljević, Svetislav Rabrenović i Jasna Šarčević Janković, "Reči i nedela: pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbiji 1991-1992."

180 Ibid, 283.

181 Vreme, 'Ustanička ulica – igrani film u suočavanju sa prošlošću', 14.04.2011.

182 Pravda u tranziciji, 'Snežana Nikolić-Garotić: Sudim našima!', br. 12.

183 Vreme, 'Ustanička ulica – igrani film u suočavanju sa prošlošću', 14.04.2011.

Otvorenost Tužilaštva za medije, strategija koju je od početka rada promovisao glavni tužilac Vukčević, nakon šest godina rada pokazala se uspešnom, jer je istraživanje javnog mnjenja pokazalo da više od polovine ispitanika (56%) pozitivno ocenjuje rad Tužilaštva, dok su tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević i zamenik tužioca i portparol Bruno Vekarić proglašeni od novinara za najkomunikativnije ličnosti u Srbiji u 2008. godini¹⁸⁴ Izveštaji Beogradskog centra za ljudska prava u saradnji sa Misijom OEBS-a u Srbiji pokazuju dobru informisanost građana o domaćim suđenjima za ratne zločine i domaćem pravosuđu za ratne zločine, gde je polovina građana u stanju da navede neke od institucija za procesuiranje ratnih zločina, dok je sa radom istih upoznato manje od 30% stanovništva.¹⁸⁵ Iako nemaju saznanja o suđenjima, ipak polovina ispitanika ocenjuje da su ona vrlo dobra ili odlična, i da je Srbija u stanju da sudi za ratne zločine. Interesantno je pomenuti da polovina ispitanika smatra da su i tužilac i sudije pod uticajem vlasti, kao i da je Tužilaštvo za ratne zločine pod jakim uticajem međunarodnih organizacija. Ali najbolji pokazatelj apsolutne javne ćutnje o domaćim suđenjima jeste podatak da 71% ispitanika nije moglo da navede ni jedan slučaj suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima. Takođe, možda ne iznenađuje podatak da 48% stanovništva kao glavni razlog za suđenja usvaja stavove koje iznose političari, naime da je reč o pritisku međunarodne zajednice i pokazivanju da je Srbija u stanju da sudi u ovakvim slučajevima, ali čak 30% smatra da je cilj suđenja da pokažu kako se ovakvi zločini ne mogu činiti nekažnjeno i da suđenja time šire mir i toleranciju - stav koji se znatno ređe čuje od političke elite u Srbiji. Ipak, najvažnije je da preko 50% stanovništva smatra presude domaćih institucija pravednim, i prihvata ih kao utvrđene činjenice.

Konačno, šestogodišnji rad Tužilaštva omogućava novi argument u prilog suđenjima, pa se suđenja predstavljaju kao istorijski uspeh Srbije u procesu suočavanja sa prošlošću. Kako kaže tužilac Vukčević: „U knjizi o prošlosti, ostaće zabeleženo da je jedan sud doneo pravdu hiljadama žrtava na prostoru bivše Jugoslavije, kao i da su mu svojim profesionalizmom u tome pomogli tužioci i sudije iz regiona.“¹⁸⁶ Uvođenje istorijske perspektive sve češće postaje lajtmotiv u obraćanjima tužioca za ratne zločine, koji rad ove institucije obrazlaže kao doprinos suočavanju sa prošlošću sadašnjih, ali i budućih generacija: „Obračun sa ratnim zločincima nije fiksacija jedne grupe ljudi ili jedne generacije. Kao što ja neću imati spokoja dok Mladić i Hadžić ne budu odgovarali za zločine za koje se terete, tako ni generacija koja sada stasava neće naći svoj mir dok se ratni kriminalitet ne iznese na videlo, procesuirati i osudi.“¹⁸⁷

Izvesnu promenu u odnosu javnosti prema ratnim zločinima i odgovornosti, te i prema Tužilaštvu i sudu, konstatuje i glavni tužilac Vukčević, koji smatra da je animozitet javnosti prema radu Tužilaštva nešto manji, kao i da je javnost „danas u određenoj meri svesna da su činjeni zločini u ime Srba“.¹⁸⁸

I dok je Tužilaštvo prisutno u javnosti, o sudu se najčešće govori samo tokom izricanja presuda. Kada je reč o presudama u ovom periodu, sudije Posebnog odeljenja za ratne zločine ponavljaju dobro ustanovljene teze o građanskom ratu na prostoru bivše Jugoslavije. Kao i u slučaju drugih

184 Danas, 'Povećano interesovanje medija', 14.01.2010.

185 Beogradski centar za ljudska prava, „Stavovi prema ratnim zločinima, Haškom tribunalu i domaćem pravosuđu za ratne zločine“, Beograd, 2009.

186 NIN, 'Vladimir Vukčević, Pravda je dostižna', 18.03.2010.

187 Ministarstvo pravde, 'Malović: Srbija odlučna da ispuni sve obaveze prema Hagu', 22.11.2010.

188 Vreme, 'Ustanička ulica – igrani film u suočavanju sa prošlošću', 14.04.2011.

presuda, u slučaju *Zvornik* u presudi se naglašava da je reč o „besmislenom bratoubilačkom ratu“, te da se patriotizam optuženih ne dovodi u pitanje. Po rečima sudije Tatjane Vuković koje prenosi *Politika*, „Sudskom veću je jasno da ovi optuženi nisu krivi za pogubnu politiku diskriminacije i vođenje besmislenog bratoubilačkog rata. Oni su krivi za kršenje međunarodnog prava. Patriotski motivi koje su optuženi isticali nisu razlog zbog koga su se oni našli pred sudom, već njihovi postupci, koji su tragičnu sudbinu zvorničkih muslimana učinili još tragičnijom“.¹⁸⁹

Ni u ovom periodu, presude nisu predmet interesovanja šire javnosti. Nevladine organizacije za ljudska prava, kao i porodice žrtava koje prate postupke, kritikuju presude Vrhovnog suda, koji ukida prvostepene presude ili značajno smanjuje kazne osuđenima, „što navodi na sumnju u političku pozadinu tih odluka“.¹⁹⁰ Ovakvi navodi se odbacuju iz samih institucija. Tako pri izricanju presude u slučaju *Zvornik* sudija Tatjana Vuković ističe da je sud nezavisna institucija i da nije bilo političkih pritisaka niti montiranja procesa.¹⁹¹ Fond za humanitarno pravo kritikuje i presudu u slučaju *Škorpioni*, gde je Vrhovni sud smanjio kaznu sa 20 na 15 godina Branislavu Mediću, osuđenom za ubistvo najmanje dva Muslimana i aktivno učešće u likvidaciji svih šest zarobljenika, kao i oslobađanje Aleksandra Vukova, iako „na osnovu dokaza izvedenih tokom postupka nesumnjivo proizlazi njegova krivična odgovornost“.¹⁹² U nekim slučajevima je i Tužilaštvo najavilo ulaganje žalbe na presudu, kao u slučaju *Zvornik*, jer je kazna „neadekvatna odgovornosti optuženih, u odnosu na broj žrtava, masovnost i brutalnost zločina“.¹⁹³

Presuda u slučaju *Podujevo* doneta je juna 2009, a četvorica pripadnika jedinice „Škorpioni“ osuđeni su na ukupno 75 godina zatvora. *Večernje novosti* prenose da je predsednica sudskog veća Snežana Nikolić-Garotić rekla u obrazloženju presude da su optuženi „oglašeni krivim jer su 28. marta 1999. godine došli u Podujevo i u dvorištu kuće porodice Gaši iz automatskog oružja ispalili više projektila u grupu u kojoj je bilo 19 žena i dece albanske nacionalnosti, sa namerom da ih ubiju. Ubijeno je 14 osoba, od kojih je sedam bilo maloletno, a pet je preživelo.“¹⁹⁴ Portparol Tužilaštva za ratne zločine Bruno Vekarić rekao je da je presuda „hrabra i pravno utemeljena. Jasna je poruka da nema nedodirljivih i da je Srbija spremna da se suoči sa onim što je u njenoj prošlosti bilo loše, kao i da nijedan politički cilj ne može opravdati ubistvo žena i dece.“¹⁹⁵ Time je okončano javno interesovanje za ovaj slučaj. Četiri godine kasnije, javnost će ponovo čuti za zločine u Podujevu, ovaj put tokom izložbe „Bogujevci/vizuelna istorija“ koju su pripremili Saranda, Fatos i Jehona Bogujevci, preživeli iz masakra u Podujevu. Protesti desničarskih grupa i „vanredno stanje u centru Beograda“¹⁹⁶, kao i jake policijske snage koje su čuvale posetioce izložbe, jasno svedoče o sentimentu među desničarskim grupama koje izložbu vide kao provokaciju. Poput Aleksandra Vučića nekada za skupštinskom govornicom, oni takođe „ne znaju“ ništa o zločinu u Podujevu, uprkos pravosnažnoj presudi Vrhovnog suda u slučaju *Cvjetan*. Prisustvo premijera Ivice Dačića na otvaranju izložbe, nesumnjivo važno na simboličkom nivou, istovremeno je bilo prilika da se

189 *Politika*, „Žute ose“ osuđene za zločin u Zvorniku, 13.06.2008.

190 FHP, „Sudjenja za ratne zločine i etnički i politički motivisana krivična dela u post-jugoslovenskim zemljama“, Izvestaj za 2008, Beograd, str. 4.

191 *Večernje novosti*, 'Ratnom predsedniku šest godina', 23.11.2010.

192 FHP, „Sudjenja za ratne zločine i etnički i politički motivisana krivična dela u post-jugoslovenskim zemljama“, Izvestaj za 2008, Beograd, str. 4.

193 TZR, 'Tužilaštvo nezadovoljno presudom Grujiću i Popoviću, uložiće žalbu', 22.11.2010.

194 *Večernje novosti*, 'Za „Škorpione“ 75 godina zatvora', 19.06.2009.

195 *Politika*, „Škorpioni“ osuđeni na maksimalne zatvorske kazne, 19.06.2009.

196 *Kurir*, 'Vanredno stanje: Centar Beograda bio pod opsadom zbog izložbe mladih Albanaca', 18.12.2013.

potvrdi teza o individualnosti zločina i nevinosti državne politike koja je do njih dovela: "Bilo bi loše ukoliko se ovakvom izložbom podrazumeva da se govori o našim ili njihovim zločinima jer, žrtve su žrtve. Krivci to nisu učinili u ime Srbije, niti ih je za to neko ovlastio."¹⁹⁷

Granice govora o zločinima koje su postavljene novim patriotskim diskursom se ne prelaze, mada ih pojedine sudije i tužioci otvoreno izazivaju. Na primer, u završnoj reči na suđenju u predmetu *Suva Reka*, zamenik tužioca za ratne zločine Miodjub Vitorović kaže: „Ako [sud] ne može da kaže ko se zaricao da na Kosovu neće ostati nijedan Albanac ukoliko jedna bomba padne na Srbiju, može da utvrdi ko je, uz povik 'gde su vam sada vaši Amerikanci', oduzeo život drugom čoveku. Ako ne može da kaže ko je danju zamišljao blistavu budućnost Srbije, a noću u njene temelje ugrađivao kosti nevinih, može da osudi one koji su tvrdili da profesionalno i časno obavljaju svoj posao, a koji ovde sede kao izvršioci masovnog ubistva."¹⁹⁸ Ovakvi ekskursi predstavnika institucija za procesuiranje ratnih zločina ne dospevaju u medije, niti postaju povod za javne rasprave o političkoj pozadini zločina, obraćanje žrtvama ili preuzimanje odgovornosti.

Postepeno i ambivalentno prihvatanje odgovornosti koje karakteriše ovaj period, dobro ilustruje i skupštinska rasprava o usvajanju Deklaracije o Srebrenici. Prvi predlog teksta Deklaracije Narodnoj skupštini su podnele nevadine organizacije za ljudska prava maja 2005. godine, kao inicijativu o obavezi države da preduzme mere „zaštite prava žrtava ratnih zločina, a posebno žrtava genocida u Srebrenici“.¹⁹⁹ Inicijativa nije naišla ni na kakvu podršku, i mada se povremeno ovo pitanje nalazilo u javnosti, pre svega povodom usvajanja slične deklaracije u Evropskom parlamentu, o njoj se ozbiljno govori tek nakon predloga predsednika Tadića da parlament usvoji rezoluciju. Usvajanje ovakvog dokumenta treba da predstavlja „obavezu Srbije prema Haškom tribunalu“ i osnov da „možemo braniti i sopstvene žrtve“.²⁰⁰ Narednih meseci usledila je oštra debata, koja je kulminirala usvajanjem Deklaracije o Srebrenici u Skupštini Srbije 31. marta 2010. Tokom skupštinske rasprave jasno su se kristalisale razlike između vladajućeg bloka koji se zalagao za usvajanje Deklaracije i opozicije, ali su se pokazali i zajednički stavovi i vrednosti koje oni dele: topos istorijske slobodarske tradicije srpskog naroda, nespornu činjenicu da su Srbi najveće žrtve, kao i osudu svih zločina počinjenih tokom građanskog rata. Tako jedan od pobornika Deklaracije, Dragoljub Mićunović naglašava da je presuda Međunarodnog suda pravde, po kojoj Srbija „nije organizovala, nije izvršila genocid i nije kriva za genocid“, jedna „dobra pobeda koju smo izvojevali“.²⁰¹

Razlike između opozicije i vlasti tiču se pre svega razumevanja značenja i značaja Deklaracije. Za vladajuće stranke, Deklaracija je prilika za izraz univerzalnih moralnih normi i humanizma, mogućnost da se postavi pitanje o srpskim žrtvama, kao i pokazatelj slobodarske tradicije srpskog naroda. Predstavnici većine opravdavaju usvajanje Deklaracije kao izraz saglasnosti sa univerzalnim normama. Prema Mićunoviću, parlamentarci se izvinjavaju „kao ljudska bića koja su svedoci tog vremena kada su se zločini događali, sa jednom jedinom svrhom - da se to više nikada ne

197 E-novine, 'Dačić: Izražavam saučešće porodicama žrtava', 18.12.2013.

198 TRZ, 'Tužilaštvo iznelo završnu reč u predmetu „Suva Reka“', 06.04. 2009.

199 Peščanik, 'Predlog teksta Deklaracije o Srebrenici', 31.05.2005.

200 Politika, 'Rezolucija o Srebrenici obaveza države', 10.01. 2010.

201 "Usvajanje Deklaracije Narodne skupštine Republike Srbije o osudi zločina u Srebrenici", (Beograd: Inicijativa mladih za ljudska prava, 2010), Dragoljub Mićunović, str. 54.

ponovi".²⁰² Upravo zbog moralnog univerzalizma koji se koristi za negiranje posebne odgovornosti Srbije za genocid, nije bilo moguće objasniti zašto se donosi Deklaracija baš za zločin u Srebrenici, i zašto se ne osude svi zločini uključujući i one počinjene nad srpskim žrtvama, na čemu su poslanici SRS, DSS i SNS uporno insistirali. Jedan od mogućih odgovora ponudio je Korać, rekavši da su "te žrtve [...] žrtve upravo zato što imaju neku naciju ili versko obeležje. Reći da mi razdvajamo je besmisleno, jer one su već u smrti razdvojene i one su, u ovom konkretnom slučaju, ubijene zato što su pripadale jednoj naciji, jednoj veri."²⁰³ Pokušaji da se individualizuju žrtve, da se izdvoje iz stereotipa o neprijateljima su izuzetno retki. Poslanik DS Dragoljub Mićunović u jednoj replici kaže: „Pobijeno je te sirotinje, uboge, vezane od strane tih heroja. [...] To su ljudi koji su imali i žene i decu, to su ljudska bića."²⁰⁴ On apeluje na empatiju i saosećanje, i traži da "zamislimo te ljude, jer su to bile izbeglice u Srebrenici, pored onih koji su iz Srebrenice".²⁰⁵ Slično, Senić (SPO) govori o jedinstvenosti zločina u Srebrenici i kaže: „Mi danas upućujemo izraze najdubljeg saučešća porodicama žrtava i shvatamo da je taj bol i žrtva neizbrisiv i nenadoknativ, ali činimo ono što možemo u ovom trenutku, da kažemo da razumemo njihov bol i da razumemo da kao država tada, bez obzira ko je bio na vlasti, nismo učinili sve što smo mogli da sprečimo taj događaj."²⁰⁶

Kao najvažniji i najprihvatljiviji razlog za usvajanje Deklaracije, predstavnici vladajućih stranaka navode sticanje kredibiliteta da se govori o srpskim žrtvama, kao da je govor o "svojim" žrtvama moralni imperativ *per se*. Jelena Trivan (DS), razočarana tonom i relativizacijom zločina od strane opozicije kaže: "Očekivala sam barem lažnu empatiju, lažnu skrušenost kada se govori o žrtvama, ako ni zbog čega drugog, zato što ako se tako ponašamo, jedino tako stičete moralni kredibilitet kada pričate o srpskim žrtvama."²⁰⁷ Poslanici navode da se deklaracijom država ograđuje od zločina, a odgovornost prebacuje na počiniocima, koji su zločin činili u svoje ime²⁰⁸, čime se otvara budućnost za mlade generacije koje neće biti opterećene balastom genocida²⁰⁹, te se normalizuju odnosi sa Bošnjacima u Srbiji i sa BiH, ali se i smanjuje "raskorak i tinjajući konflikt" sa međunarodnom zajednicom i svetom.²¹⁰ Deklaracija predstavlja, po Stanimirovićevim rečima, „odavanje pošte i saosećanje sa patnjama žrtvi i njihovih najdražih, ali i jasnu osudu zločina".²¹¹

Treći razlog u prilog Deklaracije koji nude vladajuće stranke, jeste slobodarska tradicija srpskog naroda, koja obavezuje na saosećanje sa žrtvama. Simo Vuković iz G17 Plus, na primer, kaže da nas „naša dvovekovna državotvorna slobodarska, pravdoljubiva tradicija, naš iskreno ukorenjeni antifašizam [...] obavezuju pre svega na saučešće porodicama nastradalih, njihovim sugrađanima i sunarodnicima".²¹² Deklaracija tako postaje deo nove pozitivne slike Srbije kojim se ona vraća vrednostima slobodarskog naroda: "Srećna sam što ćemo donošenjem ove Deklaracije osvetlati obraz ove zemlje", kako je konstatovala Jelena Trivan.²¹³ Time ona postaje izraz pravog patriotizma – po rečima Kolundžije (DS): „Zato što volimo svoju zemlju, zato što volimo svoj narod, zato što mu

---

202 Ibid. Dragoljub Mićunović, str. 55.

203 Ibid. Žarko Korać, str. 86.

204 Ibid. Dragoljub Mićunović, str. 77.

205 Ibid.

206 Ibid., Vlajko Senić, str. 73.

207 Ibid. Jelena Trivan, str. 105.

208 Ibid. Vlajko Senić, str. 73-74.

209 Ibid. Vlajko Senić, str. 73.

210 Ibid. Simo Vuković, str. 103.

211 Ibid. Milan Stanimirović, str. 113.

212 Ibid. Simo Vuković, str. 102.

213 Ibid. Jelena Trivan, str. 106.

želimo najbolje, zato što želimo da krivica pojedinaca ne padne na ceo narod, mi ćemo glasati za ovu Deklaraciju.”²¹⁴

Sa druge strane, pokušaji da se Deklaracija predstavi kao suočavanje sa prošlošću i prihvatanje zajedničke političke odgovornosti ostaju na nivou ekscesa, poput Omerovićevog govora koji kaže da „Deklaraciju donosimo zbog nas, zbog naših građana, zbog suočavanja sa stravičnim zločinom, zbog istine, zbog budućnosti”,²¹⁵ ali i kao pokazatelj koliko smo “kao država i društvo spremni da se udaljimo od politike koja je dovela do ovog zločina”.²¹⁶ Čedomir Jovanović (LDP) govori o potrebi suočavanja sa prošlošću i zagovara unošenje reči „genocid” u deklaraciju, ali takođe konstatuje da su Srbi prave istorijske žrtve: „Mi smo narod koji je istorijska žrtva i sve one kosti koje nam se iz generacije u generaciju vraćaju u lice nas obavezuju da kažemo da se Srebrenica izdvaja u odnosu na sve druge monstruoze zločine iz ratova devedesetih. Izdvaja se po broju žrtava, izdvaja se po stradanju.”²¹⁷

Deklaracija je proizvod političkog kompromisa i nacionalističke stranke koje podržavaju njeno usvajanje, SPS i JS, ne spore da je za njih Deklaracija prihvatljiva samo zato što se u njoj ne pominje genocid i zato što će dva dana kasnije biti doneta deklaracija kojom će biti osuđeni zločini nad srpskim narodom.²¹⁸ U jednom se dakle slažu svi poslanici: da je srpski narod “u svojoj istoriji uvek bio žrtva” - tvrdnja koja čini stožernu tačku nacionalističkog diskursa, i koja je služila kao pokretač ratne mobilizacije 1990-ih.

Za opoziciju, usvajanjem deklaracije „Srbima [se] sprema završno i najstrašnije poniženje, samoponiženje”²¹⁹ i „namiče omča odgovornosti i krivice”.²²⁰ Kolektivna krivica se stavlja na teret srpskog naroda - ona će odrediti istorijsku sliku o tom narodu i pogubno uticati na budućnost onih koji su osuđeni da žive sa bremenom takvog zločina. Raguš konstatuje da će se time budućim pokoljenjima dati “u nasleđe da je ovo genocidna nacija i da Srbi jesu počinili genocid”.²²¹ Usvajanjem Deklaracije o Srebrenici priznala bi se krivica “na najvišem državnom, zvaničnom nivou, bez ijednog dokaza i bez ijedne utvrđene činjenice”.²²² Njenim usvajanjem će „naša deca, unuci učiti da smo počinili genocid”.²²³

Individualizacija krivične odgovornosti, jedna od osnova tranzicione pravde, u nacionalističkom diskursu postaje sredstvo za negiranje moralne i političke odgovornosti. Po rečima Tomislava Nikolića (SNS), „nas nije sramota što je tamo neko počinio zločin, njega neka bude sramota”.²²⁴ U istom tonu govori i Aligrudić (DSS): „U moje ime nema potrebe da se izvinjavate. Nikada nikakav zločin nisam počinio. Politička stranka kojoj pripadam nikada nije nikakav zločin zagovarala. Većina građana Srbije u vreme izvršenja ovog zločina, da ste ih anketirali, što vi vrlo dobro znate,

---

214 Ibid. Nada Kolundžija, str. 117.

215 Ibid. Meho Omerović, str. 69.

216 Ibid.

217 Ibid. Čedomir Jovanović, str. 26.

218 Ibid. Petar Petrović, str. 80.

219 Ibid. Aleksandra Janković, str. 57.

220 Ibid. Miloš Aligrudić, str. 74.

221 Ibid. Marina Raguš, str. 79.

222 Ibid. Aleksandar Martinović, str. 85.

223 Ibid. Gordana Pop-Lazić, str. 109.

224 Ibid. Tomislav Nikolić, str. 60.

ne bi stala iza izvršenja takvog zločina nikada, niti bi na njega pristala, niti bi mu aplaudirala.”²²⁵

Opozicija optužuje vlast da donosi Deklaraciju po nalogu zapadnih sila, i da njom pokušava os-tvariti korist iako je ona u suprotnosti sa srpskim nacionalnim interesima. Cilj stranih sila je otežavanje međunarodnog položaja Srbije, kao i dovođenje u pitanje statusa Republike Srpske i Kosova.²²⁶ Istovremeno, primarni interes Zapada jeste da prikrije sopstvene zločine, rasturanje Ju-goslavije i NATO agresiju.²²⁷ Počinjeni zločini su takođe odgovornost stranih sila jer su i Markale, i Račak i Srebrenica “maslo neke strane obaveštajne službe koja je napravila sva tri incidenta”.²²⁸ Postojanje presude MSP ne menja suštinski odnos prema zločinu pošto, kako kaže Aligrudić, “nama, suštinski [...] kao narodu [ta presuda] ne odgovara, i pored postojanja te presude, to se može politički i moralno osporavati”.²²⁹

Ipak, najvažniji argument protiv Deklaracije jeste da ona ne pominje srpske žrtve. Kako primećuje Zoran Nikolić (DSS), “vi ne poštujuete žrtve sopstvenog naroda ovom Deklaracijom. U tome je taj moralni procep u kome se nalazite. Ne postoje merdevine, ne postoje nokti koji se iz tog procepa, iz te moralne provalije, vi možete bilo kakvom retorikom i bilo kakvom pričom iščupati.”²³⁰ Kada se govori o srpskim žrtvama, primetan je vremenski vakuum u kome se žrtve ređaju kao nosilac nacionalnog narativa. Tako se Srebrenica vezuje na hiljade ljudi koji su stradali tokom II sv. rata u Kragujevcu i Kraljevu²³¹ i žrtve se zbrajaju po raznim ratovima i vekovima, bez konteksta i istorijske perspektive. Zato što je namerno prećutala srpske žrtve, Deklaracija je skandalozna: “Skupština Srbije, ostaće zapamćena, pre je ožalila nekoliko stotina neprijateljskih vojnika, nego 30.000 Srba koji su ubijeni u poslednjem ratu u BiH, pre nego 8.000 Srba ubijenih u Hrvatskoj, pre nego 80.000 dece srpske, romske, jevrejske koja su ubijena u logoru Jasenovac, pre nego milion Srba iz BiH i Hrvatske koji su stradali u zločinu genocida. Znae šta, to je ironija, da srpski parlament osuđuje srpski narod za zločin genocida. Ako postoji narod na Balkanu koji je žrtva genocida, to je srpski narod.”²³² Pored uključivanja srpskih žrtava u tekst Deklaracije, a sasvim u skladu sa univerzalnim moralnim obavezama kojima je vlast objasnila usvajanje Deklaracije o Srebrenici, opozicija traži i uključivanje drugih zločina, između ostalih i genocida nad Jermenima.²³³

Što se samog zločina tiče, među protivnicima Deklaracije zastupaju se dve opcije: SRS potpuno negira genocid i umanjuje broj žrtava, osporava njihov status civila i proglašava ih borcima koji su stradali u borbi. Sâm zločin se izjednačava sa drugim zločinima i osporava mu se bilo kakav poseb-ni status. “Srebrenica nije genocid, nema namere da se pobiju svi [žene i deca su evakuisani]”²³⁴, broj žrtava je manji (broj ekshumiranih je jednak broju ukupnih žrtava), Bošnjaci su se sami pou-bijali u međusobnim obračunima²³⁵ ili su stradali u bombardovanju NATO.²³⁶ Nadalje, negira se

225 Ibid. Miloš Aligrudić, str. 71.

226 Ibid. Tomislav Nikolić, str. 60.

227 Ibid. Zoran Krasić, str. 103.

228 Ibid. Marina Raguš, str. 101.

229 Ibid. Miloš Aligrudić, str. 74.

230 Ibid. Zoran Nikolić, str. 83.

231 Ibid. Miloš Aligrudić, str. 70.

232 Ibid. Dušan Marić, str. 107

233 Ibid. Zoran Krasić, str. 104.

234 Ibid. „Vojska Republike Srpske i Ratko Mladić obezbedili su da muslimanske žene, deca, starci, ranjeni, bolesni autobusima se prevezu do Žepe i do Tuzle. Da je neko imao nameru da te ljude uništi, da ta etnička verska grupa više ne postoji, zar mislite da bi im neko obezbeđivao autobuse?” str. 49-50.

235 Ibid. Aleksandar Martinović, str. 77.

236 Ibid.

da su žrtve zločina civili, tako što se govori da oni nisu iz Srebrenice, ili nisu deca (jer mogu da nose puške)²³⁷, ili su pak Srebreničani živi i zdravi, i pojavljuju se na biračkim spiskovima širom bivše Jugoslavije i Evrope.²³⁸ Genocid je deo muslimanske i američke (NATO-EU) propagande.²³⁹ Istina o Srebrenici će se tek otkriti, ali jasno je da "Srebrenica nije genocid".²⁴⁰ Predrag Mijatović kaže: „Odgovorno tvrdim i stojim iza toga da se u Srebrenici nije desio nikakav zločin, nikakav genocid. Ovo što je general Mladić, koga mi ovde optužujemo da je zločinac, gospodo, pre nego što ga haški dželatli osude, vi ga osuđujete, je jedna izuzetno dobro planirana i briljantno izvedena vojna operacija.”²⁴¹ Za DSS zločin u Srebrenici se desio, ali on nije jedini - svi su činili zločine i humanistički princip zahteva da se donese rezolucija kojom se osuđuju svi zločini.²⁴² Poslanici opozicije kritikuju domaće Tužilaštvo za ratne zločine, koje je zahtevalo da Parlament upotrebi reč „genocid” i uputi izvinjenje porodicama žrtava. Nikolić (SNS) kaže da je Tužilaštvo „produžena ruka Haškog tribunala”, a Pop-Lazić (SRS) je skandalizovana zahtevom Vladimira Vukčevića, tužioca za ratne zločine, da Skupština uputi izvinjenje svim članovima porodica žrtava i pita: šta je to Srbija trebala da učini?²⁴³

U usvojenom tekstu, Deklaracijom je osuđen „zločin” a ne genocid, koji je opisan „na način utvrđen presudom MSP”, dok su umesto odgovornih osuđeni „društveni i politički procesi i pojave koji su doveli do formiranja svesti da se ostvarenje sopstvenih nacionalnih ciljeva može postići upotrebom oružane sile i fizičkim nasiljem nad pripadnicima drugih naroda i religija”. Potresne sudbine žrtava²⁴⁴, masovna streljanja, put čudom preživelih do slobodne teritorije i Tuzle, traume porodica, majki koje su izgubile sve članove svoje porodice - izbrisani su deklaracijom koja je, da bi bila prihvatljiva, morala biti toliko nemušta da nije mogla ni da opiše zločin, niti da označi krivce.

Deklaracija istovremeno pruža podršku institucijama za ratne zločine i naporima u hapšenju Ratka Mladića. Na kraju, Parlament konstatuje da je Deklaracija korak u procesu pomirenja, te se pozivaju i drugi da na sličan način ponude izvinjenje za zločine nad Srbima.

Usvajanje Deklaracije o Srebrenici najbolje pokazuje osnovne karakteristike faze normalizacije, koja koristi suđenja i Deklaraciju kao adut za postavljanje pravog pitanja oko kog postoji opšti interes i saglasnost, a to je kažnjavanje zločina nad srpskim žrtvama i povratak u prijatni narativ sopstvene istorijske viktimizacije koji je na trenutak morao biti napušten. Paralelno postojanje reformskog i nacionalističkog diskursa kojima povremeno pribegavaju i političari i predstavnici institucija, onemogućava suštinsko dovođenje u pitanje dominantnog narativa o prošlosti.

---

237 Ibid. „Onaj ko je sposoban da nosi oružje, ko je sposoban da čini ovakve grozote, koje su činili pripadnici muslimanskih formacija pod komandom Nasera Orića, nije dete.” Protiv ovakve interpretacije ustaje Tomislav Nikolić, koji kaže da je neprihvatljivo reći da neko nije dete „zato što može da nosi pušku ili zato što pripada narodu koji je vršio zločine i zverstva”. str. 50.

238 Ibid. Vjerica Radeta, str. 75.

239 Ibid. Vjerica Radeta, str. 75.

240 Ibid. Vjerica Radeta, str. 75.

241 Ibid. Predrag Mijatović, str. 116.

242 Ibid. Zoran Šami, str. 88.

243 Ibid. Pop-Lazić, str. 108.

244 Selma Leydesdorff, *Surviving the Bosnian Genocide: the Women of Srebrenica Speak* (Bloomington: Indiana University Press, 2011). Emir Suljagić, *Razglednica iz groba* (Sarajevo: Civitas, 2005). ŽUC, *Ženska strana rata* (Beograd, 2007).

Zaglušujuća tišina, 2011-2013.

U ovom periodu otpočeta su suđenja pred Većem za ratne zločine u Beogradu u predmetima *Skočić, Čuška i Bijeljina*, presude su donete u predmetima *Medak, Prijedor, Lički Osik, Gnjilanska grupa, Rastovac i Zvornik III/IV*, dok su suđenja nastavljena u predmetima *Lovas, Beli Manastir, Bijeljina, Medak, Čuška i Tuzlanska kolona*.

Poslednji period analize karakteriše završetak saradnje sa Haškim tribunalom, sve otvoreni-je razilaženje između Tužilaštva i nevladinih organizacija, ali i promena vlasti. Nova vlast ne formuliše eksplicitno svoj odnos prema suđenjima za ratne zločine, već pokazuje izvesnu konfuziju u svom odnosu prema prošlosti, istovremenim kombinovanjem radikalno nacionalističkih i proevropskih tvrdnji. Konfrontirani sa slučajevima kakav je Diković sa jedne strane, i trgovina organima sa druge, vlast ali i Tužilaštvo jasno su pokazali da je primarni interes internacionalizacija slučaja trgovine organa zarad političkih poena, dok se navodi o zločinima srpskih snaga na Kosovu odbacuju i ignorišu.

Hapšenje poslednjih begunaca u 2011. godini označilo je kraj mučne desetogodišnje potrage za optuženima za ratne zločine u Srbiji. Za hapšenja, Tužilaštvo je dobilo otvorene pohvale u javnosti, pre svega od predsednika Tadića i iz ministarstva pravde. U izjavama povodom hapšenja Tužilaštvo i političari ponavljaju neke od već poznatih razloga u prilog suočavanju, dok se istovremeno proglašava završetak mukotrpnog procesa suočavanja sa prošlošću. U saopštenju Tužilaštva za ratne zločine pod oznakom „hitno“, u šest rečenica se sumira kompletan odnos Tužilaštva prema genocidu u Srebrenici: „Hapšenjem Ratka Mladića zadovoljena je pravda. Žrtve i njihove porodice su dugo čekale na ovaj trenutak. Srbija je ispunila svoju moralnu obavezu prema žrtvama i njihovim porodicama. Pokazali smo privrženost vrednostima koje dele Evropa i ceo svet. Ponosni smo što u ovom trenutku vraćamo teret prošlosti tamo gde mu je mesto, u mračne devedesete. Buduće generacije ove zemlje su konačno dobile svoju šansu.“²⁴⁵ Time Tužilaštvo najavljuje ono što će u narednom periodu postati okosnica odnosa prema prošlosti - verovanje da je završetkom saradnje Srbija ispunila svoju moralnu obavezu i da se suočila sa prošlošću. Kratke, telegrafske rečenice ovog saopštenja kao da ukazuju na nelagodu koja stoji iza saopštenja. Privrženost neimenovanim evropskim vrednostima, žurba da se zločin vrati u prošlost iz koje je u trenutku hapšenja izašao, kao i opravdavanje hapšenja pozivanjem na buduće generacije indicija su potrebe da se ova tema skloni iz javnosti.

Da je reč o kraju procesa suočavanja potvrđuje i predsednik Tadić: „Mi to radimo radi nas samih, ne za Evropsku uniju ili Haški tribunal. Ja sam veoma srećan što završavamo sa tim poglavljem naše istorije.“²⁴⁶ Paradoksalno, i Tužilaštvo i predsednik najavljuju kraj procesa suočavanja sa prošlošću pre nego što je postupak pred sudom i počeo, te izgleda kao da činjenice koje će se u postupku utvrditi, kao i sama presuda, nisu ni od kakvog interesa za srpsku javnost.

Slični ton je pratio i hapšenje poslednjeg haškog begunca Gorana Hadžića, a izjava Bruna Vekarića ilustruje pokušaj Tužilaštva da se pozicionira između nacionalističkih zahteva i pravde za žrtve: „Zadovoljena je pravda za žrtve, izvršena je naša moralna i međunarodna obaveza, naša tema nije

---

245 TZR, 'Hitno', 26.05.2011.

246 Kurir, 'Vekarić: Mladić loše, ali veoma komunikativan', 26.05.2011.

više kamen spoticanja za spoljno-političke ciljeve Srbije. Predsednik i Vlada ispunili su obećanje, ne obraćajući pažnju na političke rejtinge, i bili su spremni da zbog budućnosti ove zemlje preuzmu potpunu odgovornost za ovaj nepopularan posao. Pokazali su se kao ljudi koji drže reč, prihvataju odgovornost, poštuju moral i žrtve, drže do međunarodnih obaveza.²⁴⁷ Ovaj put se akteri pojavljuju otvorenije, iako se naglašava da je reč o politički nepopularnom poslu. Ipak, Vekarić pokušava da hapšenju prida novo značenje i da predstavi članove akcionog tima kao prave heroje koji su „zadužili buduće generacije [...] i demontirali Miloševićev sistem vrednosti”.²⁴⁸

Oslikavajući hapšenje kao “težak i nepopularan posao”, “teret za političke elite” i “teret za buduće generacije”, Vekarić potvrđuje dominaciju nacionalističkog diskursa ne suprotstavljajući ga zločinima za koje je Hadžić optužen. U drugom delu izjave, on preuzima retoriku o pravima žrtava i moralnoj obavezi prema žrtvama, jer je hapšenjem “zadovoljena pravda za žrtve”, “izvršena moralna i međunarodna obaveza” i „ispunjeno obećanje”. Ipak, zaključak koji Vekarić izvodi iz završetka saradnje, da je time “demontiran Miloševićev sistem vrednosti”, svakako ne sledi. U drugom sistemu vrednosti hapšenje ne bi bilo “težak i nepopularan posao”, nego pravično privođenje pravdi nekoga ko je, uz puno dokaza, optužen za teške ratne zločine.

I dok mediji ponavljaju stereotipe kojima se saradnja sa Hagom oslikava kroz ucene, nepravde ili nagrade na putu evropskih integracija, predstavnici drugih institucija koje su zadužene za saradnju sa Tribunalom, poput šefa Kancelarije za saradnju sa Haškim tribunalom Dušana Ignjatovića o toj saradnji govore sasvim drugačije: „Mi nismo suparnici, već radimo na istom zadatku sa Bramercem. Njegov izveštaj je svakako važan, ali saradnja se odvija non-stop i nezvezano za to.”²⁴⁹ Po njemu, ne samo saradnja nego i domaća suđenja jasno pokazuju opredeljenost Srbije za suočavanje s prošlošću: „Nema nikakve sumnje da treba da odgovara svako ko je počinio ratni zločin. Ali, Srbija je otišla i dalje od toga. Ne samo zato što je izručila sve one koje je optužio Haški tribunal, već je procesuisala i oko 400 optuženih pred Većem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu.”²⁵⁰ Politička podrška hapšenjima simbolički je izražena odlukom predsednika Tadića da odlikuje Akcioni tim za lociranje, hapšenje i transfer haških begunaca Sretenjskim ordenom prvog stepena, za naročite zasluge na zaštiti i unapređenju pravne države.²⁵¹ Time se potvrđuje rešenost Srbije da istraje na evropskim integracijama, jer put u Evropu vodi „procesuiranjem ratnih zločina i dolaženjem pre svega do pravosudne istine”.²⁵²

Kritike Tužilaštva od strane NVO posebno se odnose na mali broj novih predmeta koji su uglavnom preuzeti od drugih tužilaštava u regionu, zaštitu eventualnih počinilaca koji su na visokim položajima, izbegavanje pitanja odgovornosti države i odsustvo istraživanja zločina na osnovu haške dokumentacije.²⁵³ Nedovoljna aktivnost Tužilaštva u procesuiranju osumnjičenih za ratne zločine i uzdržavanje od procesuiranja na osnovu komandne odgovornosti, koji su u izveštaju Ivaniševića iz 2007. konstatovani kao slabosti Tužilaštva na koje treba reagovati²⁵⁴, do 2011. postaju glavna strategija u procesuiranju ratnih zločina. Helsinški odbor za ljudska prava u svom izveštaju

247 Danas, Ivana Pejčić, ‘Ratni zločinci (ne) hodaju među nama’, 22.07.2011.

248 Danas, Ivana Pejčić, ‘Ratni zločinci (ne) hodaju među nama’, 22.07.2011.

249 RTS, ‘Srbija i Bramerc na istom zadatku’, 24.01.2011.

250 Večernje novosti, ‘Hag: Traže i jatake’, 02.08.2011.

251 TRZ, ‘Akcioni timu Sretenjski orden prvog stepena’, 15.02.2012.

252 Vreme, ‘Ustanička ulica – igrani film u suočavanju sa prošlošću’, 14.04.2011.

253 FHP, ‘Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2011’, Beograd, 2012, str. 3.

254 Ivanišević, ‘Against the Current—War Crimes Prosecutions in Serbia’.

o stanju ljudskih prava u 2012. godini ocenjuje da su institucije za procesuiranje ratnih zločina "deo državne strategije o relativizaciji i minimiziranju odgovornosti države Srbije".²⁵⁵

Fond za humanitarno pravo u poverljivom izveštaju o nezakonitostima u procesuiranju ratnih zločina, koji je novembra 2010. upućen na adrese nekih državnih institucija, kritikuje "podizanje selektivnih i politički motivisanih optužnica, nepokretanje krivičnih postupaka protiv viših oficira vojske i policije, oslobađanje od krivične odgovornosti optuženih bez validnih dokaza i nepostupanje po podnetim krivičnim prijavama".²⁵⁶ U izveštaju se naročito ističe neodgovarajuća podrška zaštićenim svedocima i ukazuje na sistematsko zastrašivanje i maltretiranje zaštićenog svedoka od strane pripadnika Jedinice za zaštitu, policije i Tužilaštva.²⁵⁷ Nakon intervjua Nataše Kandić u „Kažiprstu“ B92, Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije saopštava da će zamenik tužioca za ratne zločine Dragoljub Stanković podneti krivičnu tužbu protiv direktorke FHP-a zbog krivičnog dela klevete.²⁵⁸ Šest meseci kasnije, Tužilaštvo odgovara na primedbe odbacujući kritike usled pristrasnosti i nestručnosti Nataše Kandić, negirajući selektivnost u radu, kao i bilo kakav uticaj na svedoke. Podnošenje krivičnih prijava od strane FHP-a u martu 2009, nakon kojih su usledila hapšenja, tužilac za ratne zločine kritikuje kao unošenje pometnje jer „nekritički prijavljuje i lica koja su bila prisutna događajima iz krivične prijave i koja u vezi toga imaju status svedoka”.²⁵⁹ Što se tiče navoda o zastrašivanju svedoka, Tužilaštvo u par navrata konstatuje da ovi podaci predstavljaju službenu tajnu dokle god traje istraga, te da „objavljivanje ovakvih podataka u predmetnoj publikaciji predstavlja povredu službene tajne i zakonski je definisano kao krivično delo”.²⁶⁰

Poziciju države ilustruje i izjava ministra policije Ivica Dačića, koji nakon martovskog hapšenja četvorice policajaca iz Leskovca, osumnjičenih za ratne zločine na Kosovu 1999. godine, ocenjuje da to hapšenje "unosni nemir kod svih policajaca koji su učestvovali u sukobima", te da će MUP pružiti "svu moguću pravnu pomoć osumnjičenim policajcima".²⁶¹ Leskovački policajci organizovali su proteste u znak solidarnosti sa uhapšenim kolegama. Neki su nosili majice sa licima osumnjičenih i natpisom „Heroji 37. policijskog odreda“, ogorčeni što se hapse "patriote koje su branile zemlju".²⁶² Podrška optuženima u jasnom je kontrastu sa odnosom prema svedocima koji govore o zločinima. Da ni država, a ni kolege ne pružaju podršku zaštićenim svedocima u ovom postupku, postalo je jasno nešto kasnije, kada su pripadnici Jedinice za zaštitu svedoka umesto zaštite izložili svedoke pritiscima i maltretiranju. Bivši zaštićeni svedok Slobodan Stojanović izjavio je da je bio izložen „pretnjama i šikaniranju, čak i od pripadnika Jedinice za zaštitu svedoka", te da je tužilac Dragoljub Stanković neprestano odlagao saslušanje, govoreći „nije sad trenutak [...] i tako u nedogled”.²⁶³ Kao odgovor na ovakve iskaze zaštićenih svedoka, tužilac Vukčević u intervjuu *Večernjim novostima* prebacuje krivicu na same svedoke koji se oglašavaju u medijima i privatno „hvale" da su u programu zaštite i konstatuje da se Tužilaštvo našlo u poziciji arbitra između Jedinice za zaštitu svedoka i samih svedoka: „Svedoci Bojan Zlatković, Jovan Golubović, Slobodan Stojanović su se oglašavali u medijima, sa salvama optužbi na račun Jedinice i Tužilaštva. Ono što

255 Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, *Populizam: urusavanje demokratskih vrednosti*, 2013.

256 FHP, „Učešće Fonda za humanitarno pravo u procesuiranju ratnih zločina u Srbiji“, Beograd, 2012.

257 FHP, „Suđenja za ratne zločine i etnički motivisana krivična dela u Srbiji u 2010“, Beograd, 2011.

258 TRZ, 'Tužilaštvo demantuje navode Nataše Kandić', 10.03.2011.

259 TRZ, 'Primedbe na izveštaje Fonda za humanitarno pravo', 14.11.2011.

260 Ibid.

261 Blic, 'MUP će pružiti pomoć policajcima', 15.03.2009.

262 Ibid.

263 Danas, 'Tužilac Dragoljub Stanković zataškava ratne zločine', 09.09.2011.

njima mora da bude sasvim jasno jeste da su pravila stroga: svedoka koji je pod zaštitom niko ne sme da ugrozi, pogotovo ne oni koji ih štite, ali isto tako oni ne bi trebalo da idu po teretanama i da se hvale prijateljima da su u programu zaštite.²⁶⁴ Ipak, na regionalnoj konferenciji o suđenjima za ratne zločine zaštićeni svedok Bojan Zlatković konstatuje: „To nije program zaštite, to je program zastrašivanja. Ljudi koji su činili zločine imaju podršku države, a ne svedoci.“²⁶⁵

Nastavljajući praksu analiziranja slučajeva pred MKTJ-em i izjava svedoka zarad utvrđivanja istine o prošlosti, Fond za humanitarno pravo objavio je januara 2012. „Dosije Diković“ u kom se navodi da je 37. motorizovana jedinica Vojske SR Jugoslavije, kojom je komandovao Ljubiša Diković, današnji načelnik Generalštaba, na Kosovu počinila zločine ubistva civila, silovanja, maltretiranja i prebijanja.²⁶⁶ U odbacivanju navoda izveštaja zajednički su se angažovali ministarstvo odbrane, predstavnici vojske, kao i Tužilaštvo za ratne zločine. Zamenik tužioca Bruno Vekarić odmah je objavio „da nema osnova za utvrđivanje krivice“, da bi kasnije izjavio da će Tužilaštvo „postupati u skladu sa zakonom, na pravi način u smislu provere svih informacija koje se navode u tom dosijeu“.²⁶⁷ Ministar Šutanovac je zgrožen optužbama iz Dosijea: „O čoveku koji je oficir VS i koji ima dvoje dece, FHP piše ‘dosije’ u kome ga optužuje da je bio konjokradica, lopov, da je organizovao kriminalce... To su monstruozne optužbe. Postoje tačni podaci gde se general Diković u to vreme nalazio. Naravno, nećemo ulaziti u to da li je na Kosovu bilo zločina...“²⁶⁸ Iako bi se izjava ministra Šutanovca dala analizirati na više nivoa, ovde je dovoljno ukazati na transfer moralne osude sa zločina na optužbe, kao i na moralno upitnu odluku da se društvo i država „naravno“ neće baviti nesporno počinjenim zločinima na Kosovu. Ministar selektivno izdvaja zločine, previđajući kako masovna ubistva o kojima Dosije govori, tako i izjave onih koji su preživeli masovna streljanja.²⁶⁹ Pošto su odbačeni svedoci, zločin i dokazi, postavlja se pitanje misteriozne „svrhe“ Dosijea i tajnih interesa koji stoje iza onog koji objavljuje takav dosije, kao i teorija zavere koje u centru imaju obračun sa srpskom državom. Umesto obračuna sa činjenicama, diskvalifikuju se oni koji iznose kritike. Sâm načelnik generalštaba ocenjuje da izgleda kao da je „nekome stalo da se rane nastale u sukobima nikad ne zaleče, nego da stalno budu izvor nestabilnosti i da neko na tome profitira“.²⁷⁰ Konačno, po rečima ministra odbrane Šutanovca, završetkom saradnje sa Tribunalom „ova Vlada se suočila sa počinjenim zločinima“²⁷¹ i time je knjiga prošlosti konačno zatvorena.

I sâm načelnik generalštaba Diković priznaje da su se zločini desili, ali kaže da su podnete krivične prijave „protiv petnaest ljudi iz 37. Brigade“ – izostavljajući da navede kakvi tačno zločini, kojih petnaest ljudi, za šta su oni osumnjičeni ili osuđeni. Diković je oprezan kada upućuje na dokaze. Umesto na stanovnike Kosova, žrtve, svedočenja preživelih, on upućuje na dokumentaciju Vojske: „Naravno, postoje naređenja svih komandanata na području Kosova, pa neka se vidi šta tu piše o zaštiti ljudi i imovine, sprečavanju pljačke i nehumanog ponašanja...“ Konačno, general ne propušta da podseti da oni koji ga napadaju zapravo nemaju čast: „Neka im služi na čast, ako je imaju!“²⁷²

264 Večernje novosti, 'Vukčević: Ubice su pobedile svedoke', 30.09.2011.

265 Politika, 'Zaštićeni policajci' tvrde da su ućutkani da ne bi svedočili', 17.09.2011.

266 FHP, 'Dosije Diković', 23.01.2012.

267 RSE, Branka Trivić, 'Slučaj Diković – General za primer ili za sud', 25.01.2012.

268 Peščanik, 'Intervju: Dragan Šutanovac', 17.02.2012.

269 RSE, 'Slučaj Diković: Načelnik Generalštaba tužio Natašu Kandić', 20.03.2012.

270 Politika, 'General Diković odbacio optužbe Nataše Kandić', 02.02.2012.

271 Peščanik, 'Intervju: Dragan Šutanovac', 17.02.2012.

272 Vreme, Filip Švarn, 'Intervju – general Ljubiša Diković, načelnik Generalštaba Vojske Srbije', 02.02.2012.

Otvoreno pismo Nataše Kandić ministru odbrane Šutanovcu objavljuje *Peščanik*, kao odgovor na intervju objavljen dva dana ranije, u kome ministar brani Dikovića pozivajući se na procese koje je on pokrenuo protiv pripadnika 37 mtbr. Kandić tvrdi da je Haški tribunal te navode ispitivao u slučaju *Milutinović* i utvrdio da nije bilo „ozbiljnog suđenja za neke od masovnih zločina”.²⁷³ Kao dokaz o znanju generala Dikovića o zločinima navodi se dokument 37. mtbr, „koji svedoči o tome da je jedinica te brigade, 27.03.1999. godine, stigla na tt. 692 koja, prema vojnoj karti, označava polje Vragodol/Vrogodoll, gde su vojnici streljali 18 albanskih muškaraca, civila”.²⁷⁴ U odgovoru na ministrovu odbacivanje navoda da je Diković 1994. i 1995. bio komandant 16. graničnog bataljona, Kandić se poziva na nekoliko svojih izvora ali i na članak objavljen u časopisu *Vojska*, u kome Dikovićeви oficiri kažu da je Diković „dobio čin pukovnika 1994. godine zbog zasluga u odbrani otadžbine od Muslimana, dok je bio komandant 16. graničnog bataljona”.²⁷⁵ Oficijelna biografija generala Dikovića, onako kako je predstavljena u medijima povodom njegovog postavljanja na mesto načelnika Generalštaba, u potpunosti je u skladu sa navodima Fonda za humanitarno pravo. Tako na primer *Politika* piše da je general Diković „prošao sve oficirske dužnosti od komandira voda do komandanta brigade, a kasnije je obavljao i niz viših dužnosti. Između 1992. i 1996. godine bio je komandant 16. graničnog bataljona na području Užica, prema BiH. Tokom sukoba na Kosovu i Metohiji 1999. godine bio je komandant 37. motorizovane brigade.”²⁷⁶

Komentarišući izveštaj FHP-a o suđenjima u 2012. godini, Bruno Vekarić odgovara na kritike o malom broju optužnica i kaže da je Tužilaštvo optužilo 150 lica, da prednjači po broju predmeta u regionu, kao i da je regionalna saradnja na najvišem nivou. Istovremeno, on pominje i probleme u saradnji sa policijom, ali i uticaj javnosti koja na nove procese protiv srpskih državljana gleda sa neodobravanjem: „Na kraju, reći će nam naša javnost koja drži do takozvanog patriotizma: ej, ljudi, pa šta, samo su Srbi radili zločine?”²⁷⁷

Kritike Tužilaštva iz nacionalističkog bloka, naročito iz Skupštine, od osnivanja SNS oktobra 2008. zapravo postaju ređe, jer se SNS distancira od radikalnih nacionalističkih pozicija i pokušava da usvoji evropski diskurs. Predstavnici SRS ponavljaju iste optužbe protiv Tužilaštva, i traže od Haškog tribunala objašnjenje za nezakoniti postupak protiv Vojislava Šešelja koji je devet godina „iza rešetaka Haškog tribunala” zato što se suprotstavio vladi DOS-a.²⁷⁸

I u ovom periodu haške presude izazivaju daleko veće interesovanje javnosti, naročito drugostepena presuda Gotovini koju su jednoglasno osudili i Tužilaštvo, i političke partije, i nevladine organizacije za ljudska prava. Poslanik SNS i predsednik Odbora za KiM u Skupštini Srbije Milovan Drecun iskoristio je drugostepenu oslobađajuću presudu u slučaju *Gotovina* u Haškom tribunalu da pozove Tužilaštvo za ratne zločine i da pita „šta su uradili u pronalazanju i prezentovanju dokaza i vršenju pritiska na Haški sud da prestane da se ponaša kao politički sud”, jer državni organi nisu dovoljno učinili za odbranu srpskih državljana u Hagu.²⁷⁹ Tužilaštvo je ocenilo da se radi o

---

273 Peščanik, 'Nataša Kandić: Direktno ministru Šutanovcu', 19.02.2012.

274 Peščanik, 'Nataša Kandić: Direktno ministru Šutanovcu', 19.02.2012.

275 Peščanik, 'Nataša Kandić: Direktno ministru Šutanovcu', 19.02.2012.

276 Politika, M. Galović, 'Ljubiša Diković načelnik Generalštaba VS', 12.12.2011.

277 Medija Centar, 'Debata o suđenjima za ratne zločine u 2012', 18.01.2013.

278 Skupština Srbije, Prvo vanredno zasedanje, Vjerica Radeta, SRS, 08.02.2012. <http://www.otvoreniparlament.rs/2012/02/08/>

279 B92, 'Hrvatska očitala lekciju Srbiji', 20.11.2012.

napadu na instituciju i pritisku poslanika na samostalnost pravosudnih organa.²⁸⁰ Ipak, Tužilaštvo je kritikovalo i oslobađanje Fatmira Ljimaja od optužbe za zločine u logoru Klečka, pred mešovitim sudskim većem na Kosovu²⁸¹, dok je nakon presude Gotovini, Tužilaštvo zatražilo dokumentaciju o zločinima počinjenim u „Oluji“, sa namerom da istraži i procesuirao zločine.²⁸²

Strategija vlasti da ne komentariše bilo kakve navode o ratnim zločinima, koja je nakratko prekršena u slučaju Diković, kasnije se nesmetano nastavlja kako od strane stare, tako i od strane nove vlasti. Kao i prilikom hapšenja „Grnjilanske grupe“ 2008, i četiri godine kasnije vlast objavljuje snimke hapšenja Albanaca na jugu Srbije, 4. maja 2012, što je najvažnija vest u medijima koji prenose snimak uhapšenih sa lisicama²⁸³ dva dana pred parlamentarne izbore koji su bili održani 6. maja. U udarnoj vesti dana, pored snimka uhapšenih, mediji prenose i izjavu tužioca Vukčevića da su uhapšeni osumnjičeni za ratne zločine protiv civila: „Oni su otimali, protivpravno zatvarali, svirepo mučili i ubijali građane albanske, srpske i romske nacionalnosti. Pored napada na vojsku, policiju i civile, oni se terete da su nekoliko objekata u selima Breznica, Veliki i Mali Trnovac koristili kao logore, gde su dva mladića 2001. mučili, a zatim ubili. Kostu ubijenih mladića nedavno su našle i identifikovane. Za vreme oružanih sukoba ubijeno je najmanje 21 osoba.“²⁸⁴ Novine objavljuju iscrpne priloge o hapšenju, pa *Kurir* u tekstu pod naslovom „Pohapšene ubice srpskih dečaka“²⁸⁵ piše o „akciji velikog rizika“, dok *Večernje novosti* u tekstu „Otimali i kasapili Srbe“²⁸⁶ detaljno izveštava sa konferencije za štampu na kojoj je ministar policije Dačić pokazivao „potresne fotografije tela i ljudi koji su stradali u sukobima na jugu Srbije: ‘Pogledajte ovo telo na kome je ostavljen potpis, pa onda ugljenisano telo policajca...’“²⁸⁷ Dačić govori o „napadu“ na policiju: „Oni koji su napali, dobili su adekvatan odgovor... Ko digne ruku na američke marinice, ima li i dalje tu ruku?“²⁸⁸ Da odgovornost nije samo na uhapšenim pojedincima, već da se širi na političke elite, pokazuje ministrova poruka političarima sa juga Srbije da, umesto da protestuju, „čuvaju svoje pozicije“, jer su i oni „u tome učestvovali“.²⁸⁹ Krajem meseca, skoro neopaženo, prošla je vest da su uhapšeni pušteni na slobodu. Objašnjenje Tužilaštva da su uhapšeni pušteni zbog zakona o amnestiji kritikuje ministar policije, koji tvrdi da amnestija „nije obuhvatala ratne zločine protiv civilnog stanovništva“.²⁹⁰ Javnosti je ostavljeno samo da nagađa kako i zbog čega je došlo do hapšenja, i da li je Tužilaštvo tek naknadno saznalo odredbe zakona o amnestiji, te da se on ne odnosi na ratne zločine, jer niko od nadležnih ni na koji način nije priznao grešku ili preuzeo odgovornost.

Ipak, slučaj koji je obeležio pomenuti period jeste slučaj trgovine organima, koji je izazvao najviše pažnje javnosti, i koji su komentarisali političari svih partija, iz vlasti i iz opozicije, ujedinjeno u apelima da se postigne pravda za žrtve. Imenovanje Dika Martija od strane Saveta Evrope (SE) za specijalnog izvestioca povodom navoda o trgovini organima na Kosovu²⁹¹, kao i otkriće da je UN-

280 Tužilaštvo za ratne zločine, 'Izjava Milovana Drecuna lični, grub napad na samostalnost Tužilaštvo za ratne zločine', 20.11.2012.

281 Tužilaštvo za ratne zločine, 'Sramna i nepravedna odluka mešovite sudskog veća u Prištini', 02.05.2012.

282 Tužilaštvo za ratne zločine, 'Tužilaštvo za ratne zločine tražilo od Haga dokumentaciju iz "Oluje"', 25.11.2012.

283 RTS, Dnevnik 2, 04.05.2012.

284 Prva, Vesti u 18, 04.05.2013.

285 Kurir, 'Pohapšene ubice srpskih dečaka', 05.05.2012.

286 Večernje novosti, 'Otimali i kasapili Srbe', 05.05.2012.

287 Ibid.

288 Danas, 'Okrivljeni bivši pripadnici OVPBM za ratne zločine', 05.05.2012.

289 Ibid.

290 Večernje novosti, 'Teroristima ukinuli pritvor', 31.05.2012.

291 RTS, 'SE istražuje trgovinu organima na Kosovu', 25.06.2008.

MIK imao saznanja o ovim slučajevima²⁹², doprineli su dodatnoj internacionalizaciji ovog slučaja, koju su političari u Srbiji rado iskoristili. Da je slučaj trgovine organima istraga od nacionalnog značaja, potvrđuje i govor Borisa Tadića pred skupštinom SE, dan nakon usvajanja izveštaja Dika Martija, gde on precizira poziciju Srbije u pitanjima tranzicione pravde: „Za Srbiju, pomirenje je prioritet zbog svog strategijskog i moralnog imperativa.“²⁹³ Tadić navodi uspešnu saradnju sa Haškim tribunalom, poboljšanje odnosa sa Hrvatskom i Bosnom, podseća na svoje prisustvo desetoj i petnaestoj komemoraciji žrtvama Srebrenice, što je izazvalo „oštru nacionalnu debatu u zemlji o nedelima iz prošlosti, nakon koje je parlament usvojio istorijsku Deklaraciju o Srebrenici u kojoj se nedvosmisleno osuđuje ratni zločin koji se tamo dogodio“. Svoj govor Tadić završava zahtevom da zločini u slučaju trgovine organima ne budu gurnuti pod tepih: „Oni koji su odgovorni moraju da odgovaraju.“²⁹⁴ Podsećajući na navode iz Martijevog izveštaja o kakvim je užasnim zločinima reč, Tadić završava pozivom na „trenutnu, potpunu i nezavisnu krivičnu istragu o ovim optužbama, koja bi bila internacionalno postavljena i odgovorna“. Tema trgovine organima je, kao ni jedan drugi slučaj kojim se bavilo Tužilaštvo za ratne zločine, u žiži javnosti godinama, pre svega zahvaljujući izjavama političara od predsednika Tadića²⁹⁵, preko ministarke pravde²⁹⁶, šefa nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom Rasima Ljajića²⁹⁷, do predstavnika naredne vlasti, premijera Dačića²⁹⁸ i predsednika Nikolića²⁹⁹, koji se jednoglasno zalažu za procesuiranje zločina, pravdu za žrtve i pozivaju da ovakav monstruozi zločin ne ostane nekažnjen.

Jedinstveno za slučaj trgovine organima jeste i to da se koristi i u predizbornoj kampanji. Tako kandidat SNS-a za premijera Jorgovanka Tabaković izjavljuje da će ispitivanje i kažnjavanje odgovornih za trgovinu organima biti prvi korak nove vlasti: „Nečuveni zločini trgovine srpskim (*sic*) organima jesu briga Srbije i čitave međunarodne zajednice. Prvi korak koji će uraditi SNS dolaskom na vlast da bi Srbija mogla da bude partner sa svim međunarodnim organima, jeste istraživanje trgovine ljudskim organima na Kosmetu.“³⁰⁰ Dragoljub Mićunović, šef delegacije Srbije u Parlamentarnoj skupštini Saveta Evrope, najavljuje da će ovaj slučaj biti istražen, mada još nije odlučeno ko će voditi istragu³⁰¹, a predsednica Parlamenta Slavica Đukić-Dejanović traži od predsednika Parlamentarne skupštine OEBS-a Petrosa Eftimioua da se izveštaj o trgovini organima uključi u raspravu na sednici te organizacije u Beogradu.³⁰² Tužilac za ratne zločine se susreće sa Džonom Klint Vijijamsonom, šefom istražnog tima Eulex-a u vezi sa istragom o trgovini organa.³⁰³ Istovremeno, Tužilaštvo redovno izveštava i porodice nestalih, kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji o napretku istrage u predmetu trgovine organima.³⁰⁴ Aktivnost političara koja je bez presedana kada je reč o ratnim zločinima, angažovanje institucija, kao i briga za pravdu i žrtve, pokazuju da je politička svrsishodnost, prijemčivost i upotrebljivost ono što odlučuje o mobilizaciji društva u kažnjavanju zločina i otkrivanju istine.

---

292 RTS, 'UNMIK krio trgovinu organima', 09.07.2008.

293 Boris Tadić, govor na skupštini Saveta Evrope, 26.01.2011.

294 Boris Tadić, govor na skupštini Saveta Evrope, 26.01.2011.

295 B92, 'Tadić: Bez političkih igara oko EU', 27.06.2011

296 Politika, 'Malović: Saradivaćemo sa Vilijamsonom', 11.11.2011.

297 Politika, 'Ljajić: Trgovina organima na Kosovu mora dobiti epilog', 12.09.2012

298 Politika, D. Čarnić, 'Vilijamson kod Dačića', 18.10.2012.

299 B92, 'Tomislav Nikolić govorio pred UN', 25.09.2012

300 RTS, 'Tabaković: Istražićemo trgovinu organima', 29.04.2012.

301 RTS, Dnevnik 2, 'Trgovina organima biće istražena', 29.01.2011.

302 RTS, 'I OEBS razmatra trgovinu organima?' 10.03.2011.

303 RTS, 'Kraj istrage o trgovini organima sledeće godine', 25.04.2013.

304 RTS, 'Novi detalji o istrazi „Trgovina organima“, 25.12.2009.

Nakon predsedničkih izbora i inauguracije Tomislava Nikolića za predsednika Srbije maja 2012. i formiranja nove vladajuće koalicije SPS-SNS jula 2012, suđenja za ratne zločine retko dolaze u žižu javnosti. Inicijalna zabrinutost od „povratka u devedesete“³⁰⁵ pod vladom koju formira druga generacija političara SRS i SPS, ali i proevropska retorika koja karakteriše nastupe premijera Dačića i prvog potpredsednika Vučića, kao i nesporni pomoci u dijalogu sa Kosovom, stvorili su ideološki galimatijas u kome su politike, planovi i strategijske odluke nove vlasti potpune nepoznanice. Suđenja za ratne zločine ne koriste se u formulaciji ili kristalizaciji odnosa novih vlasti prema prošlosti, niti za artikulisanje neke posebne politike sećanja. U takvoj političkoj atmosferi Tužilaštvo je još aktivnije u kreiranju distance između počinjenih zločina i odgovornosti vojske. Tako Vekarić smatra da je oslobađajuća presuda MKTJ generalu VJ Momčilu Perišiću važna za Srbiju jer je „veoma važna distanca između Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske“.³⁰⁶ Kroz ovu presudu je utvrđeno, smatra Vekarić, „da general Perišić nije kršio običaje rata niti je kršio međunarodne konvencije kao pripadnik Vojske Jugoslavije“.³⁰⁷ Sa druge strane, presuda u slučaju *Skočić* za monstruoze zločine tzv. „Siminih četnika“, nije komentarisana od strane predstavnika vlasti, a kratak tekst o izricanju presude koji su objavile dnevne novine praćen je samo komentatom zamenika tužioca Vekarića.³⁰⁸

Konfuznu i samoprotivrečnu poziciju novih vlasti najbolje reprezentuju izjave predsednika Srbije Tomislava Nikolića, koji je u oktobru 2012. potvrdio da značajnog pomaka unutar nacionalističkog bloka, kada je reč o ratnim zločinima, nema, ponovivši da se u Srebrenici nije dogodio genocid: „U Srebrenici se nije desio genocid. Reč je o pojedinačnoj krivici pripadnika srpskog naroda. Srpski parlament je osudio ovaj zločin, ali nije kazao da je reč o genocidu. Nijedan Srbin ne priznaje genocid u Srebrenici, pa ni ja.“³⁰⁹ Da li je njegov stav da su optuženi „nevinini i da ih se takvim mora smatrati, sve dok im se ne dokaže krivica“³¹⁰ izraz legalizma koji će presude prihvatiti, ili patriotskog „legalizma“ koji prihvata sudske presude samo u meri u kojoj one potvrđuju nacionalni diskurs, ostaje nejasno. Ipak, činjenica da se nakon presude MSP, presude „Škorpionima“ u Srbiji, i niza presuda za genocid u MKTJ, govor poricanja vratio kroz institut predsednika države - svakako ne ohrabruje. Da konfuzija bude veća, samo par meseci kasnije, predsednik Nikolić u intervjuu bosanskoj TV BHT na istu temu, tj. o pitanju odnosa Srbije prema genocidu u Srebrenici, kaže: „Ja klečim zbog toga. Evo klečim. I tražim pomilovanje za Srbiju zbog zločina koji je počinjen u Srebrenici... Izvinjavam se za zločine koje je u ime naše države i našeg naroda počinio bilo koji pojedinac iz našeg naroda.“³¹¹ Aleksandar Vučić, tada prvi potpredsednik Vlade, na pitanje da li će ići na komemoraciju u Potočare odgovara da još uvek nije o tome razgovarao sa domaćinima, ali je sasvim sigurno da je taj zločin „strašan i užasan“.³¹² Ipak, presudu u slučaju *Skočić* februara 2013, kao i najave Tužilaštva o istragama u slučajevima *Štrpci* i *Srebrenica* septembra iste godine, prolaze bez ikakvih komentara predstavnika vlasti. Praksu ćutanja potvrđuje i ekspozicija mandataru Vučiću u Skupštini Srbije aprila 2014. u kom se ni jednom rečju ne pominje proces suočavanja, tranzicione

305 B92, 'Nova vlada - povratak u devedesete?' 15.07.2012

306 RTS, 'Reagovanja na presudu Perišiću', 28.02.2013.

307 RTS, 'Reagovanja na presudu Perišiću', 28.02.2013.

308 Blic, Vuk Z. Cvijić, 'Izrečene presude "Siminim četnicima" najokrutnijoj jedinici iz devedesetih: Ubijali, mučili, silovali...' 22.02.2013. Danas, J. Lukač, "'Siminim četnicima' 72 godine', 22.02.2013.

309 B92, 'Nikolić: Genocida nije bilo', 09.10.2012.

310 B92, 'Nikolić: Genocida nije bilo', 09.10.2012.

311 B92, 'Nikolić: Izvinjavam se za zločine', 25.04.2013.

312 Vreme, 'Intervju: Aleksandar Vučić: Ne umem da se pretvaram', 11.07.2013.

pravde, niti pak domaća suđenja za ratne zločine.³¹³ Protivrečne izjave nosioca vlasti na koje su ponekad prinuđeni, samo su odraz vrednosnih sukoba i nereflektovanih uloga u prošlosti, koje oni nisu u stanju da razreše u političkom životu.

U ovakvoj atmosferi prolazi i desetogodišnjica osnivanja Tužilaštva za ratne zločine. Proslavi, održanoj 5. decembra 2013. u Klubu poslanika u Beogradu, prisustvuju tužioci iz regiona, šef Delegacije EU i američki ambasador, ali niko od predstavnika vlasti.³¹⁴ U monografiji objavljenoj povodom desetogodišnjice, tužilac Vukčević primećuje da je podrška vlasti obznanjivana ponekad "glasno a ponekad stidljivo", ali ponavlja da ni za koga nema amnestije, bez obzira na "položaj u komandnom lancu, bez obzira na nacionalnost, veroispovest".³¹⁵ Sa istim entuzijazmom i prece-
njivanjem učinka suđenja i čitavog procesa suočavanja sa prošlošću govori i zamenik Vekarić, kad kaže da je "javnost sleđena" zločinima koji su dokazani u sudnici.³¹⁶

Ovaj period karakteriše ćutnja o zločinima srpskih snaga i nevoljnost njihove dalje istrage, potpuni fokus na srpske žrtve i aktivno promovisanje zahteva da se počinioci zločina nad Srbima kazne, pre svega u slučaju trgovine organima. Suđenja koja se istovremeno odvijaju pred Većem za ratne zločine, u kojima su na primer optuženi policajci Republike Srbije za zločine na Kosovu, ostaju daleko od očiju i interesa javnosti. Ovaj povratak nacionalističkom diskursu zasnovan je na moralnom pravu koje je država zadobila suđenjima za ratne zločine u protekloj deceniji, što je omogućilo postavljanje pitanja „svojih“ žrtava. Time su procesi za ratne zločine doveli do pokretanja novog ciklusa nacionalne osvešćenosti koju, umesto optimizma agresivnog militantizma s početka 1990-ih, karakteriše duboka rezignacija i frustracija zbog ponovnog, i naizgled neprestanog žrtvovanja srpskog naroda.

Zaključak

Politički diskursi o domaćim suđenjima za ratne zločine pratili su dve osnovne linije: nacionalističku, koja perpetuiira Miloševićeve teze o jednakoj krivici svih strana za ratne zločine, građanskom ratu i neprikosnovenosti srpske viktimizacije, i patriotsku koja uvodi govor o kažnjavanju svih zločina, drugim žrtvama i evropskim vrednostima. Najvećim delom svog javnog govora, pripadnici političkih partija i drugih institucija - poput Tužilaštva, ministarstva pravde, pa i suda - izbegavaju da otvoreno dovedu u pitanje osnovne teme nacionalističkog diskursa, čime su one naturalizovane i pokazane kao prirodne, očigledne, neupitne, a nacionalizam je uspostavljen kao dominantna kognitivna i normativna matrica društva.

Nesumnjivi pomak od slepog nacionalizma, prema umerenijim patriotskim pozicijama, do kojeg je došlo tokom vladavine DS-a, istovremeno je formativan period i za same institucije za proce-
suiranje ratnih zločina. U njemu je vidljiva saglasnost između političkog i institucionalnog dis-
kursusa. Iako se u okviru novog patriotizma insistira na pravdi za žrtve i kažnjavanju svih zločina -
čime se delimično prihvata i odgovornost - širenje krivične odgovornosti na predstavnike najviših

---

313 B92, Dokumenti, Ekspoze mandatar Aleksandra Vučića, 27.04.2014.

314 Tužilaštvo za ratne zločine, 'Tužilaštvo za ratne zločine obeležilo deset godina rada svečanim prijemom u klubu poslanika', 06.12.2013.

315 *Srbija na putu pravde i pomirenja*, ur. Bruno Vekarić (Tužilaštvo za ratne zločine, 2013).

316 *Ibid*, 10.

političkih funkcija ostaje tabu. Predstavnici Tužilaštva i suda su nosioci patriotskog diskursa, koji otvoreno govore o zločinima i zahtevaju suočavanje sa prošlošću, pre svega sa moralnim razlozima. Granice dometa novog diskursa postavljene su delovanjem političara i institucija, koji prave jasnu razliku između pojedinačnih incidenata (zločina) i optuženih (članova paravojnih formacija ili lokalnih teritorijalnih odbrana), poričući bilo kakvu vezu sa političkim i vojnim strukturama Srbije. Podudarnost između javno deklariranih političkih ciljeva, vojnih operacija, zločina i javne podrške, tvrde predstavnici novog patriotizma, samo je koincidencija. Time što je propustila priliku da dovede u pitanje kriminalizaciju koja je vršena iz vrhova vlasti, a koja se tako jasno očituje u ratnim zločinima, nova vlast je nastavila da gradi kontinuitet u politici prema prošlosti, sa osnovnim imperativom da se zamaskira uloga države u zločinima, ali i moralna odgovornost političke zajednice koja je politički podržala projekte vlasti.

Teza da je politička elita „zakazala“ pred zahtevima tranzicione pravde i da su političari zapravo „oteli“ pravdu i iskoristili je za promovisanje sopstvenih svrha, kako tvrdi Subotić, zanemaruje činjenicu da je ipak, u tom procesu, učinjen izvestan pomak u razumevanju važnosti tranzicione pravde i da su domaće institucije, uz sve navedene kritike i mane, uspešno sprovele suđenja za ratne zločine kakva su pre formiranja specijalnog suda u Srbiji bila nezamisliva. Nesporno je da je granica javnog govora o zločinima daleko od ideala tranzicione pravde, kao i da se preuzimanje normi, koje je otpočelo osnivanjem institucija i pravdom za žrtve, sukobilo sa nasleđenim i perpetuiranim nacionalizmom. Konačno, kao što pokazuje slučaj Diković, konfrontirani sa zahtevima pravde za žrtve koji izlaze iz okvira novog patriotizma, predstavnici Tužilaštva i političkih elita jednoglasno su odabrali odbranu države i srpskih oficira.

Dugogodišnje „bavljenje“ suđenjima, koje se protezalo između odbijanja saradnje i veličanja optuženih kada je reč o Haškom tribunalu, kao i između ćutnji, marginalizacije zločina i prebacivanja odgovornosti na direktne počiniocima kada je reč o domaćim suđenjima, umesto procesa suočavanja sa prošlošću izazvalo je opštu zasićenost i zamorenost temom, ali i predstavu da se Srbija sa svojom prošlošću već suočila. Tako je desetogodišnji proces poricanja, relativizacije i normalizacije zločina pretvoren u predstavu o već odigranoj katarzi, u kojoj jedino nedostaje da se i drugi narodi izvine za zločine koje su počinili nad Srbima. Time se iluzija već odigranog suočavanja pomešala sa iluzijom o neučestvovanju u ratu, tvoreći neproziran galimatijas obmana u kome je prošlost postala tek dodatak vrednosnoj dezorijentisanosti i konfuziji sadašnjosti. Cena takvog poricanja prošlosti je neprestano spoticanje i sudaranje sa realnostima drugih, kao i mukotrpan život u protivrečnoj i besmislenoj stvarnosti, za čije objašnjenje su neprestano potrebni duhovi neprijatelja, anti-srpskih sila ili teorije zavere. Neprestanim prebacivanjem odgovornosti na druge, radikalno je umanjena sposobnost kritičkog mišljenja i shodno tome racionalnog političkog delovanja, kao i preuzimanje odgovornosti za to delovanje. Uživanje u teorijama zavere zauzvrat nudi sigurnost moralno neprikosnovene „najveće žrtve“ proteklih ratova – pozicije sa koje se danas jedino i može bez kajanja posmatrati prošlost.

Literatura

- Arendt, Hannah, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, Penguin Classics (New York, N.Y.: Penguin Books, 2006)
- Assmann, Aleida, *Der Lange Schatten Der Vergangenheit* (Muenchen: C.H. Beck, 2006)
- Assmann, Aleida and Ute Frevert, *Geschichtsvergessenheit, Geschichtsversessenheit: Vom Umgang Mit Deutschen Vergangenheiten Nach 1945* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1999)
- Barkan, Elazar, *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices* (Baltimore, Md. ; London: Johns Hopkins University Press, 2001)
- Biserko, Sonja, 'Zoran Đinđić i Haški tribunal', u: *Zoran Đinđić: etika odgovornosti*, ur. Latinka Perović (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006)
- Connor, Walker, 'Beyond Reason: The Nature of the Ethnonational Bond', *Ethnic and Racial Studies*, 16 (1993), 373–89
- Dimitrijević, Nenad, *Duty to Respond: Mass Crime, Denial, and Collective Responsibility* (Budapest; New York: Central European University Press, 2011)
- Fairclough, Norman, *Language and Power*, Language in Social Life Series (London; New York: Longman, 1989)
- Fond za humanitarno pravo, *Godišnji izveštaj o aktivnostima FHP* (Beograd, 2006)
- Fond za humanitarno pravo i Documenta, *Tranziciona pravda u post-jugoslovenskim zemljama. Izveštaj za 2007. godinu* (Beograd, 2008)
- Gagnon, V. P., *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s*, Cornell paperback (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006)
- Habermas, Jürgen, *Staatsbürgerschaft Und Nationale Identität. Überlegungen Zur Europäischen Zukunft* (St. Gallen: Erker, 1991)
- Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, *Populizam: urušavanje demokratskih vrednosti*, (Beograd, 2013)
- Ivanišević, Bogdan, *Against the Current – War Crimes Prosecutions in Serbia*, (Beograd, 2007)
- Kaplan, Robert D., *Balkan Ghosts: A Journey through History*, 1st ed. (New York: St. Martin's Press, 1993)
- Koen, Stenli, *Stanje poricanja* (Beograd: Samizdat B92, 2002)
- Leydesdorff, Selma, *Surviving the Bosnian Genocide: The Women of Srebrenica Speak* (Bloomington: Indiana University Press, 2011)
- Moyn, Samuel, *The Last Utopia. Human Rights in History* (Cambridge Mass. [u.a.]: Belknap Press of Harvard Univ. Press, 2010)

Nakarada, Radmila, *Raspad Jugoslavije - Problemi tumačenja, suočavanja i tranzicije* (Beograd: Službeni glasnik, 2008)

Neier, Aryeh, *The International Human Rights Movement. A History* (Princeton NJ [u.a.]: Princeton Univ. Press, 2012)

Orentlicher, Diane F., *Shrinking the Space for Denial: The Impact of the ICTY in Serbia* (New York, 2008)

Osiel, Mark, *Mass Atrocity, Collective Memory, and the Law* (New Brunswick, N.J: Transaction Publishers, 1997)

Ramet, Sabrina P, and Vjeran Pavlaković, *Serbia Since 1989 : Politics and Society Under Milošević and After*, Jackson School Publications in International Studies (Seattle: University of Washington Press, 2005)

Ristić, Katarina, *Imaginary Trials: War Crime Trials and Memory in Former Yugoslavia* (Leipzig: Universitätsverlag, 2014)

Robert T. Schatz, Ervin Staub, Howard Lavine, 'On the Varieties of National Attachment: Blind Versus Constructive Patriotism', *Political Psychology*, 20 (1999), 151–74

Subotić, Jelena, *Otimanje Pravde: suočavanje s prošlošću na Balkanu* (Beogradski centar za ljudska prava, 2010)

Suljagić, Emir, *Razglednica iz groba* (Sarajevo: Civitas, 2005)

The Human Rights Revolution. An International History (Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press, 2012)

Vekarić, Bruno, ur, *Srbija na putu pravde i pomirenja* (Tužilaštvo za ratne zločine, 2013)

Wodak, Ruth, *The Discursive Construction of National Identity*, Critical Discourse Analysis, 2nd ed. (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009)

ŽUC, *Ženska strana rata* (Beograd, 2007)

Mediji

Blic

Danas

Politika

Večernje novosti

Kurir

Vreme

NIN

Pravda u tranziciji

RTS

B92

Dokumenti institucija

Tužilaštvo za ratne zločine

Ministarstvo pravde

Skupština Srbije

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

Publikacija je izrađena u okviru projekta *Podrška saradnji civilnog društva i institucija sa ciljem unapređenja procesuiranja ratnih zločina u Srbiji*, uz podršku Evropske unije i Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID), koja je na realizaciji ovog projekta saradivala sa Institutom za održive zajednice (ISC). Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Fonda za humanitarno pravo i ni na koji način ne odražava stavove donatora.